

Razmišljanja Edith Stein o ženi

Marjanović, Karmen

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:120:199458>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)

**SVEUČILIŠTE J. J. STROSSMAYERA U OSIJEKU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU**

RAZMIŠLJANJA EDITH STEIN O ŽENI

Diplomski rad

Mentor: Izv. prof. dr. sc. Ivica Raguž Studentica: KarmenMarjanović

Đakovo, 2016.

Sažetak

Ovaj rad donosi pregled razmišljanja Edith Stein o specifičnom bitku žene i kako bi žena trebala ostvariti produktivan spoj svog obiteljskog života kao supruge i majke sa javnim i profesionalnim djelovanjem u svom izabranom zvanju. Stein opisuje razlike u naravi između muškarca i žene naglašavajući uzajamnu komplementarnost oba spola. Izlaže kako je žena okrenuta onom „živom-osobnom“ i „konkretno ljudskom“ što joj omogućava biti majkom svojoj djeci i suputnicom suprugu.

Isti habitus žena može prenijeti i na rad u svom zvanju čime onda djeluje humanizirajuće na radno okruženje, posebno na muške suradnike. Edith Stein takav „ženski pristup“ javno-društvenom djelovanju i radu u zvanju naziva „etosom ženskog zvanja“. Isto tako, ne slaže se sa emancipacijskim pokretom, koji se prema njenom sudu nedovoljno zalaže za dobro cijelog ženskog roda.

Stein također veliku pozornost posvećuje odgoju i obrazovanju djevojaka. Za nju se po ovom pitanju ne radi jednostavno o edukaciji žena sposobnih brinuti se za obitelj i svojim radom koristiti društvu, već na umu ima duhovnu dobrobit žene. Kroz obrazovanje i koristan rad moguće je izbjeći da ženinim ponašanjem dominiraju oni negativni vidovi ženske naravi, posljedice istočnoga grijeha, zbog kojih žena guši drugoga i međuljudske odnose, umjesto da ih njeguje i potiče.

Prema Stein, žena u svom majčinstvu nije ograničena na svoje biološko potomstvo, već je pozvana i na duhovno materinstvo. Stoga su odgoj i obrazovanje ona uloga u Crkvi koju žena može obavljati sukladno svojoj naravi. Tako su razmišljanja Edith Stein još uvijek aktualna obzirom na vjeronauk u školama danas kojega većinom poučavaju žene.

Ključne riječi: *Edith Stein, bitak žene, etos ženskih zvanja, odgoj i obrazovanje djevojaka, supruga i majka, odagajateljica i vjeroučiteljica*

Summary

This paper brings an overview of Edith Stein regarding the specific being of woman and how she should achieve equilibrium between her family life as a wife and a mother with her public and professional work in her chosen vocation. Stein describes differences in nature of men and women emphasizing reciprocal complementarity between the sexes. She states how a woman is oriented towards the “live-personal” and the “concretely human” which allows her to be a mother and a companion to her husband.

The same habitus can be transferred to any vocation woman chooses through which she humanizes her work environment, especially her male co-workers. Edith Stein calls such a “female approach” to women’s public and professional efforts “the ethos of female vocations”. Also, she thinks the women’s emancipation movement doesn’t advocate for the good of the entire female sex.

Stein also gives a great deal of attention to upbringing and education of girls. For her, it’s not just about educating women how to take care of their families and work for the benefit of society, but also about the spiritual wellbeing of women. Education and useful work help women control negative aspects of their nature, the legacy of the original sin, which can pervert woman’s natural inclination to nurture and foster others into need to dominate and oppress.

Stein states how motherhood isn’t limited only on one’s biological offspring, every woman is also called to a sort of spiritual motherhood. Education and upbringing are functions in the Church woman can perform according to her nature. So writings of Edith Stein on women are still relevant regarding religious instruction in school mainly taught by women.

Keywords: *Edith Stein, Being of the woman, ethos of female professions, upbringing and education, wife and mother, educator and teacher*

UVOD

Edith Stein (1892. – 1942.) njemačka je filozofkinja židovskoga porijekla, isprva ateistkinja, koja se potom obratila na katoličanstvo te postala karmelićanskom redovnicom. Doktorirala je na Sveučilištu u Göttingenu i predavala na pedagoškoj akademiji u Speyeru. Nakon što je izgubila posao zbog rasističkih zakona nacističkog režima, odlazi u karmelićanski samostan. Nažalost, usred Drugoga svjetskog rata nacisti su ju zajedno s njezinom sestrom Rosom, koja se također obratila i ušla u karmelićanski samostan, zatvorili u Auschwitz gdje je i ubijena u plinskoj komori 9. kolovoza 1942. godine. Papa Ivan Pavao II. ju je kanonizirao 1998. godine i proglasio jednom od šest svetaca zaštitnika Europe.

Cilj je ovoga rada donijeti kratak pregled razmišljanja Edith Stein o ženi, o etosu ženskih zvanja, kako žena može spojiti svoj identitet kršćanke i svoje djelovanje kako u obitelji, tako i šire, pogotovo na polju odgoja i obrazovanja. Također će se pokazati koja je vrijednost žene za šire društvo i čime žena može doprinijeti životu Crkve, kao i ostvarenju njezina poslanja. Osnovica rada bit će knjiga same Edith Stein *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*¹.

Ovaj rad tako će dotaknuti mnoge važne teme o kojima je Edith Stein pisala u jednakoj mjeri kao visoko obrazovani pedagoški djelatnik, kao nadarena filozofkinja koja odlično poznaje kulturu, posebno književnost svoga njemačkog naroda, ali i potrebe toga naroda. Što je također važno, Edith Stein pisala je i kao vjernica dopuštajući da njezina razmišljanja prožimaju i njezina vjerska uvjerenja uvjerljivo izražena kroz upotrebu filozofske i teološke znanstvene metode.

Budući da bi odgovarajuća i temeljita obrada svih tema kojih se Edith Stein dotiče zahtijevala puno duži rad od ovoga, na sljedećim će stranicama biti iznesene barem njezine osnovne misli s kraćim osvrtima na neke važnije, aktualne teološke teme. Malo više pozornosti ipak će biti usmjereno prema onome što je Stein napisala o ulozi žene u kršćanskom odgoju i obrazovanju, posebice u smislu da je to ona uloga i funkcija u Crkvi koju žena može obavljati s najvećom izvrsnošću sukladno specifičnostima svoje naravi. Razlog tome je to što su razmišljanja Edith Stein o ženi u ovom pogledu još uvijek aktualna i korelativna sa svrhom i ciljem vjeronauka u predškolskim i školskim ustanovama danas.

¹ E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.

1. ŽENA U RAZMIŠLJANJIMA EDITH STEIN

Ovaj rad temelji se na zbirci kraćih radova Edith Stein vjersko-odgojnog karaktera koji su skupljeni u knjigu pod naslovom *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*. Stein je pisala oslanjajući se na svoja životna iskustva i akademsku stručnost. Ne ulazeći u sve pojedinosti njezina životopisa, za razumijevanje stajališta koje iznosi u svojim pisanim radovima, važno je istaknuti neke ključne biografske podatke. Edith Stein rodila se u pobožnoj židovskoj obitelji, ali se kasnije u životu obratila na katoličanstvo. Nakon postignutog doktorata radila je na Sveučilištu u Freiburgu i na pedagoškoj akademiji u Speyeru. Doživjela je redovnički poziv i postala karmelićankom. Preminula je mučeničkom smrću u koncentracijskom logoru Auschwitz. Edith Stein se tako u svojim filozofsko-teološkim razmišljanjima oslanja na uvid u Sveto pismo, na svoju akademsku stručnost te na kršćansku mudroslovnu tradiciju, posebno na misao sv. Tome Akvinskog.

Tako njezina knjiga o ženi promišlja sljedeće tematske cjeline: Etos ženskih zvanja, Zvanje muškarca i žene po naravnom i milosnom redu, Ženin kršćanski život, Temelji ženskog obrazovanja, Problemi ženskog obrazovanja, Zadaće žene kao voditeljice mladeži k Crkvi, Vlastita vrijednost žene u svom značenju za život naroda, Zadaci katoličkih akademičarki Švicarske.

Promatrajući navedenu knjigu kao cjelinu prevladava dojam kako Stein koristi svoje filozofsko-teološko obrazovanje, dobro poznavanje svjetske književnosti i akademsku stručnost kako bi promišljeno i sustavno izložila što je potrebno učiniti kako bi se pomoglo ženama da pronađu svoje mjesto u svijetu sukladno svojoj naravi kroz odgovarajuće osmišljen sustav obrazovanja i promišljenu „humanizaciju“ onoga što se do sada smatralo isključivo muškim zvanjima i poslovima.

Važno je ne zanemariti da Edith Stein nije napisala radove sadržane u toj knjizi samo kao obrazovana žena i intelektualka u prilog obrani ženskog dostojanstva i aktualizaciji ženinog položaja u društvu, već i kao predana vjernica.²

² Usp. A. SEKULIĆ, *Mudroslovna i duhovna promišljanja Edith Stein*, u: Prilozi 67 – 68 (2008.), str. 277. – 301.; ovdje: 297. – 299.

1.1. Specifičnosti ženske duše

Kada se znanstveno govori o ljudskoj duši, uvijek se govori općenito i pokušavaju se dati neke opće opservacije i odrediti neke opće zakonitosti koje upravljaju funkcioniranjem svake ljudske duše. Ići u bilo kakav veći detalj, primjerice govoriti o duši neke individue jest problematično. Slično vrijedi kada se pokušava govoriti i o specifičnoj vrsti ljudske duše, o ženskoj duši. Zato se Edith Stein prije svega pita je li zapravo i moguće išta reći o ženskoj duši. Može li se mnogolikost očitavanja duše žena u svim svakodnevnim životnim situacijama svesti na zajednički nazivnik i reći da je to ženska duša, prije svega, nasuprot muškoj duši?³

Stein pokušava pronaći neki opći 'species' ženske duše tako što uspoređuje niz tipova različitih i opreznih ženskih duša iz raznih književnih djela. Tako Stein prvo uzima lik Ingunn iz romana *Olaf, Audunov sin* književnice Sigrid Undset, kao tip 'djeteta prirode' u kojem se očituje sukob tupo-nagonskog i utjecaja Duha Božjeg. U ovom tipu ženske duše, zbog manjka odgoja i obrazovanja, božanski utjecaj ne uspijeva probiti na površinu jer nagoni ostaju nekontrolirani i prejaki. Drugi tip je Ibsenova Nora koja nije pretežno nagonsko biće kao Ingunn te je više intelektualna, ali nije sustavno obrazovana niti je njezina volja dovoljno oblikovana. Nora je tip 'razmaženog djeteta' ili 'salonske lutke' koja nije spremna donositi odgovorne odluke niti suočiti se s posljedicama svojih postupaka. Stein potom navodi Goetheovu Ifigeniju koja je čista duša, tip koji se može nazvati 'vječno-žensko'. Ifigenija je u mladosti oteta te je završila kao svećenica u hramu strane zemlje. Njezina je primarna težnja vratiti se u domovinu. Ona je stavljena pred dilemu između većeg ili manjeg zla: može dopustiti da se dva stranca, jedan do njih je njezin brat, žrtvuju božici kojoj služi ili pokušati pobjeći i time riskirati smrt svih troje. Ifigenija odbija oba izbora i priznaje sve kralju, koji je u nju zaljubljen. Kralj se ispostavi plemenite naravi te dopušta Ifigeniji, njezinom bratu i trećem strancu povratak u domovinu.

Stein vjeruje kako se u sva tri prikazana tipa na neki način odražava stvarnost ženske duše te nije riječ o proizvoljnim proizvodima pjesničke mašte koji nemaju veze sa zbiljom. Pitanje je sada, kako to Edith Stein kaže: „Postoji li zajednička crta u djeteta prirode kojega dušu nije oblikovala odgojna ruka, i salonske lutke koja je u preciviliziranom društvu umjetno spriječena u razvoju ali je sačuvala dovoljno zdrav

³ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 37. – 38.

instinkt da raskine mreže i sama uzme u svoje ruke svoj život te ga slobodno oblikuje, i konačno svetice koja je u posvećenom krugu, trajnim ophođenjem s božanstvom, nadrasla prirodu i urasla u nadnaravno svjetlo?⁴ Zajednički nazivnik koji Stein pronalazi u sva tri tipa jest želja, želja ljubiti i biti ljubljen, kroz koju se očituje čežnja nadići ograničenja svoga života i uzdići se na višu razinu življenja i djelovanja, proširiti vlastiti bitak. Ingunn želi proširiti svoj bitak životom s Olafom i rađanjem puno djece – stvaranjem obitelji. Nora, iako jedva toga svjesna, čeka kraj svoga života kao 'salonske lutke' i otkrivanje istinske sebe. Ifigenija je već doprla do svoga istinskog bitka – do svoga čovječstva, a sada mora pronaći način kako ostvariti svoju humanost u djelovanju.⁵

Svi ovdje izneseni ženski tipovi očituju istinu da u ženi drijema njezino čovječstvo kojemu treba omogućiti dozrijevanje i svaku mogućnost razvoja. Ovo se dozrijevanje prije svega događa u istinskom sjedinjenju iz ljubavi (ne samo u romantičnom smislu nego i u mnogostrukosti oblika ljudskih odnosa). Ostvarenje takvog odnosa ne koristi samo ženi već i u drugima potiče njihovo vlastito dozrijevanje. Ovo je ono specifično žensko što se može pokazati suprotstavljanjem onom specifično muškom. Za razliku od žene, muškarac je više usmjeren prema vanjskom djelovanju i objektivnom radu nego na osobni bitak, svoj i tuđi, poput žene. No to ne znači da obje vrste duše, muška i ženska, nemaju i onu drugu sklonost u sebi; razlika je u mjeri i odnosu tih sklonosti i moći. Potrebno je koristiti sve moći duše – vanjsko, objektivno djelovanje i izgradnja osobnog bitka – da bi se osoba u potpunosti razvila.

Osim čežnje 'voljeti i biti voljen' kao prve smjernice tipično ženske duše, druga važna odrednica ženske duše jest odnos duše i tijela. Muškarca karakterizira određena udaljenost od njegova tijela, jer on svoje tijelo promatra više kao oruđe u svrhu njegovog vanjskog, objektivnog djelovanja. Ženin odnos prema njezinom tijelu intimniji je od muškarčeva zbog njezinog naravnog određenja prema materinstvu. Osjećaj rasta djeteta u njezinoj nutrini čini da žena jače živi u određenim dijelovima svoga tijela.

Potom treba uzeti u obzir i ćud kao pokretača ljudske volje koja kontrolira razumsku djelatnost i emocionalni život. Muškarac teži objektivnoj spoznaji i stvaralačkom djelovanju, dok je žena više usmjerena emocionalnom životu po kojem postaje svjesna osobnog bitka, kao što i obuhvaća tuđi bitak. Ovdje je važno napomenuti kako treba pod svaku cijenu izbjeći jednostrano obrazovanje ćudi. Samo

⁴ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 40.

⁵ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 38. – 41.

zato što žena po naravi ne teži primarno istom načinu samoostvarenja kao muškarac i obrnuto, to ne znači da u sebi ne posjeduje potencijal za to i potrebu za tim. Za postizanje istinske zrelosti potreban je uravnoteženi odgoj, obrazovanje i oblikovanje svih sposobnosti i moći koje ženska i muška duša posjeduju u onom omjeru u kojem ih posjeduju. Koliko je ovo važno pokazuju i već spomenuti tipovi ženske duše – Ingunn, Nora i Ifigenija – koje predstavljaju i različite stupnjeve obrazovanja ženske duše.⁶

Dakle, način ženskog obrazovanja u smislu ispravnog oblikovanja ženske naravi povezan je i s mogućnostima ženskog djelovanja u svijetu, najčešće kroz razna zvanja. Žena treba svoje izabrano zvanje obavljati na način koji odgovara njezinoj naravi, treba ga humanizirati za sebe, ali i za drugoga – za muškarca. Ako žena pristupa svome izabranom zvanju sukladno svojoj naravi, blagotvorno utječe na muškarca i ide prema vlastitom samoostvarenju.⁷

Edith Stein opisuje kakva bi žena u skladu sa svojom naravi trebala biti, uronjena u svoj svakodnevni život i svoje izabrano zvanje. Tako prije svega navodi kako žena treba biti „prostrana (široka) i otvorena za sve ljudsko“. Isto tako, „mora biti tiha (mirna) da vjetrovite oluje ne ugase slabi plamičak; mora biti topla, da se nježne klice ne smrznju; mora biti jasna, da se ne ugnijezde štetočine u tamnim kutovima i naborima; u sebi zatvorena, da izvanjske provale ne ugroze unutrašnji život; od same sebe ispražnjena, da u njoj ima prostora za tuđi život; konačno gospodarica sebe same i svog tijela, da sva osobnost bude raspoloživa svakom zovu⁸“.

Zato što je otvorena za sve ljudsko, žena je naravno usmjerena prema drugim ljudima i ljudskim odnosima. Ovaj nagon u ženi, neoblikovan i bez samokontrole, može se iskriviti i postati štetna radoznalost koja teži provaliti u privatnost drugih. Ispravno usmjerena žena može ostvarivati plodonosne međuljudske odnose kojima obogaćuje drugoga i sebe te iskustvene plodove toga odnosa prenosi dalje drugima.

Dalje, kada kaže da žena treba biti „tiha“, Stein misli na ženinu sposobnost za tišinu kako bi mogla čuti i one najtiše. Pritom misli na sve, od najmanje i samozatajne djece u izvornom značenju tjelesne majke pa do onih marginaliziranih, potisnutih i ugroženih u društvu. Povezano s time, kada govori o tome da žena treba biti „ispražnjena od same sebe i u sebi zatvorena“, Stein proširuje izvorni koncept odnosa

⁶ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 41. – 43.

⁷ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 50. – 52.

⁸ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 56.

supruge prema mužu i prenosi ga na duhovni odnos prema Bogu. Tako žena treba biti sposobna dati (u sebi) prostora za ono Drugo (Božansko) ne bi li postalo primjetno.

Na kraju, Stein za ženu tvrdi da mora biti „topla“ i „jasna“. No često su ženina naravna toplina i jasnoća neravnomjerne i krivo usmjerene te zaista dolaze do izražaja tek nakon što su pojačane i pročišćene božanskom milošću. Edith Stein želi reći kako svaka žena po uzoru na Evu prije istočnoga grijeha, kao i Blažena Djevica Marija, treba nastojati da svome „naravnom oblikovanju pridruži nutarnje milosno oblikovanje“.⁹

Stein također daje nekoliko korisnih uputa kako postići gore opisana svojstva ženske duše u suradnji s Božjom milošću. Prvi je korak razumjeti kako je duša uvijek u pokretu i po naravi je mnogostruko ispunjena bilo brigama, planovima, mislima o obvezama itd., te je potrebno vježbati ispražnjenje i smirenost. Stein preporuča svaki dan prve budne trenutke posvetiti molitvi i svetoj misi kako bi se postigao duševni mir. S obzirom na napore, umor i sve druge probleme tijekom radnoga dana koji erodiraju nutarnji mir, vedrinu i volju za nastaviti, Stein preporuča svakoj ženi naći svoj način kako predahnuti i opet pronaći svoj spokoj. Za ovo je potrebno poznavanje sebe koje se postiže kroz kontemplaciju i introspekciju. Zato Stein preporuča kratke predahe ispunjene molitvom u sebi ili pred svetohraništem, ako je moguće. Potom dan treba okončati predanjem u Božje ruke svih onih osjećaja frustracije, stida i kajanja zbog svega neučinjenog kako bi se novi dan mogao otpočeti neopterećeno. Svaki od ovdje danih savjeta tek je prijedlog kako otvoriti prostor Božjoj milosti u duši i životu žene. S tim da je zadatak svake žene pojedinačno „kako prema svojim sklonostima i dotičnim životnim okolnostima, isplanirati dan i godinu da Gospodinu pripravi putove“.¹⁰

1.2. Etos ženskih zvanja

Edith Stein ne zaustavlja se na općenitim tvrdnjama i zaključcima o specifičnosti ženske duše i kakva bi žena trebala biti u obavljanju svoga izabranog zvanja. Tako Stein piše o tzv. „etosu ženskih zvanja“ započinjući svoje razmišljanje općom definicijom etosa: „Pod etosom se, prema smislu riječi, može razumjeti nešto trajno što ravna čovjekovim činima: ne mislimo pri tom na zakon koji pridolazi čovjeku izvana ili odozgor, nego na nešto što u njemu samo djeluje – unutrašnja forma, trajno držanje duše, ono što se u skolastici naziva habitusom. Takva trajna držanja (habitusi) duše daju

⁹ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 55. – 57.

¹⁰ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 62. – 64.

promjenljivim načinima ponašanja određeno i jedinstveno obilježje po kojem se vani očituju.¹¹ Potom navodi kako postoje urođeni habitusi poput nečijeg temperamenta i uliveni habitusi, tj. bogoslovne kreposti prema crkvenom nauku, koje nisu trajne ni nepromjenjive, nego se mogu izgubiti, kao i steći.

Nakon ove općenite definicije etosa, Edith Stein daje svoju specifičnu definiciju 'etosa zvanja' koji podrazumijeva „trajna duševna držanja ili sveukupnost habitusa koji u čovjekovu profesionalnom životu istupaju kao unutrašnje oblikovno načelo¹²“. Kao primjere 'etosa zvanja' Stein navodi npr. odanost dužnosti ili savjesnost. Tko svoje zanimanje vidi samo kao izvor zarade, pristupat će svome poslu drukčije nego onaj tko ga vidi kao zvanje¹³ i samo se u tom slučaju može govoriti o etosu zvanja. Svako zvanje ima svoj etos koji može biti urođen u određenoj mjeri ako osoba ima određenu sklonost prema nekom zanimanju ili etos nekog zvanja može biti naučen kroz obavljanje posla.¹⁴

Edith Stein tipičnim ženskim habitusom označava okrenutost prema 'živom-osobnom' i prema cjelini. Ženin je naravni zahtjev čuvati, hraniti i podupirati u rastu i to osobu u cijelosti, duh i tijelo te sve duševne sposobnosti osobe. Način na koji žena naravno spoznaje nije analitički nego intuitivan. Takvim njezinim stavom suosjećanja susreće svoju djecu, muža te ostala bića koja joj pristupaju. Osim što je majka, žena je i 'suputnica'¹⁵ muškarcu kao svome suprugu u braku. Dok muškarac, prema Edith Stein, „izgara u svojoj stvari¹⁶“ i potpuno posvećen onomu što ga zanima teško pokazuje zanimanje za drugoga i za tuđe interese. Žena je pak po naravi sposobna suživiti se, suosjećati i tako razumjeti i ono izvan vlastitog područja interesa. Ova je sposobnost povezana s majčinskom dimenzijom njezine naravi što ju prvenstveno onda čini kompetentnom za svaki njegovateljski i odgojiteljski posao, odnosno, svako zvanje koje

¹¹ E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 9.

¹² E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 9.

¹³ „Smisao riječi zvanje, u običnoj govornoj upotrebi, veoma je izbljedio, i jedva se još nešto dade naslutiti o njegovu izvornom značenju. Kad se djeca nađu pred završetkom školovanja, razmišljaju, koje će zvanje uzeti. Dugo se raspravljalo o tome: trebaju li žene stupiti u profesionalni život ili ostati u kući. Pod zvanjem se pri tom većinom ne podrazumijeva puno više nego li neku djelatnost radi zarade. Izvorni smisao riječi živi još samo u određenim slučajevima: kad se o nekome kaže da je promašio svoje zvanje ili kad se govori o redovničkom zvanju. U takvim izrazima naziremo da je zvanje nešto za što se mora biti pozvan.“ E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 19.

¹⁴ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 9. – 10.

¹⁵ „Nema ovdje govora o vlasti muškarcu nad ženom. Žena se naziva *suputnicom* i *pomoćnicom*, a o muškarcu se kaže da će prionuti uz nju i da će njih dvoje biti *jedno* tijelo. Time je nagoviješteno da se život prvog ljudskog para može zamisliti kao najiskrenije zajedništvo u ljubavi, da su djelovali zajedno kao jedincato biće u potpunom skladu sila kao što su u svakom pojedincu prije pada sve sile bile u punom skladu, u pravom odnosu osjetila i duha, bez mogućnosti sukoba. Zato nisu niti poznavali jedno za drugim nikakvu neurednu požudu. To se nalazi u riječima: oni bijahu goli i ne osjećahu stida.“ E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 21.

¹⁶ E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 10.

dovodi čovjeka do zrelosti. U braku, sudjelovanje u životu njezinog supruga za ženu znači podložnost u poslušnosti, tj. da mu prepušta vodstvo na područjima koja mu po naravi pripadaju kao npr. da bude glava i zaštitnik obitelji.¹⁷

Tipični ženski habitus kako ga opisuje Edith Stein u skladu je s temeljnom postavkom kršćanske antropologije: čovjek je stvoren na sliku Božju. Sveto pismo, Tradicija i Magisterij Crkve zajedno i jasno svjedoče da je ljudsko biće stvoreno na sliku Božju. Ta istina nalazi se u srži kršćanskog razumijevanja objave što već od patrističkog doba potvrđuju veliki crkveni oci, a kasnije i skolastički teolozi.

Promatrajući čovjeka iz perspektive „slike Božje“, Sveto pismo donosi viđenje čovjeka koji je kao cjelina svoje tjelesne i duhovne dimenzije zajedno sa svojim društvenim i povijesnim aspektima Božje stvorenje, odbacujući monizam ili dualizam u bilo kojem obliku. Dakle, slika Božja u čovjeku nije sadržana u samo jednom njegovom aspektu, karakteristikama ili načinu djelovanja, već u čitavom čovjeku. Isto tako, činjenica ostaje da je po uzoru na Boga čovjek relacijsko biće koje uspostavlja odnose s drugim ljudima i sa svijetom. Slika Božja sa svojim bitno relacijskim određenjem uspostavlja ontološki temelj za čovjekovo slobodno i odgovorno djelovanje u svijetu.¹⁸

Drugi vatikanski koncil upravo u čovjeku kao društvenom biću vidi jedan bitan aspekt ljudske bogolikosti: „Čovjek je, naime, po svojoj najdubljoj naravi društveno biće te bez odnosa s drugima ne može ni živjeti niti razvijati svoje sposobnosti“ (GS 12). Činjenica da je ljudsko biće po uzoru na Boga stvoreno kao relacijsko-dijaloško biće koje je sposobno uspostaviti odnose povjerenja i suradnje te preuzeti odgovornost za svoja djela i za druge osobe, znači da je čovjek i 'capax Dei'. Dakle, čovjek je sposoban za Boga, tj. za odnos s Bogom, za zajedništvo sa svojim Stvoriteljem.¹⁹

Za žensku je narav potrebno da bude razvijena, a to priječe posljedice istočnoga grijeha²⁰. Ako se kroz odgoj i obrazovanje te kroz koristan rad ne suzbijaju, do izražaja

¹⁷ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 10. – 11.

¹⁸ Usp. THE INTERNATIONAL THEOLOGICAL COMMISSION, *Communion and stewardship: Human Persons Created in the Image of God*, (23.VII.2004.) u: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20040723_communion-stewardship_en.html (9.IX.2015.), br. 6.;7 – 10.

¹⁹ Usp. A. TAMARUT, *Odnos vjere i razuma u svjetlu čovjekove stvorenosti na sliku Božju*, u: BS 84 (2014) 2, str. 245. – 261.; ovdje: 247.

²⁰ Istočni ili izvorni grijeh je neposluš prvih ljudi, Adama i Eve, prema Božjoj zapovijedi, zloupotreba bogomdane slobode i manjak povjerenja u Božju dobrotu. Zahvaljujući istočnom grijehu, cio ljudski rod i ljudska povijest našli su se pod vlašću grijeha. Rezultat izvornog grijeha, kojim je čovjek pokušao sam sebe pretpostaviti Bogu, biti bog umjesto Boga, bio je gubitak izvorne milosti i nutarnjeg sklada. Po istočnom grijehu su također patnja i smrt ušli u povijest čovječanstva. Zbog naslijeđa istočnog grijeha čovjek ima ranjenu narav sklonu zlu što za posljedicu ima velike zablude na području odgoja, politike,

dolaze negativni aspekti ženske naravi. Na osobnoj razini to se događa u vidu taštine i pretjerane želje za pohvalama ili u vidu pretjerane radoznalosti za druge ljude. Na razini „stava prema cjelini“ očituje se kao nediscipliniranost te kao sklonost sputavanju drugih i gospodarenjem njima. Tako žena umjesto da potiče nečiji razvitak, koči ga. Odličan je primjer ispravno razvijene ženske osobe Blažena Djevica Marija. Isusova majka nije promatrala svoga Sina kao vlasništvo, već je bila u svemu podložna Božjoj volji. Bog joj je zauzvrat podario zaštitu i vodstvo kroz sv. Josipa kao supruga. Ona je svom djetetu bila „vjerna zaštita, njega i izobrazba njegovih bogomdanih osnova“, kao i „nesebično predanje i tiha povučenost ondje gdje nije potrebna“. Sve se to temelji na shvaćanju braka i majčinstva kao zvanja od Boga. Svaka se žena može oduprijeti porivima svoje pale naravi kroz temeljitu izobrazbu, stvaran trud i rad te snagom Božje milosti.²¹

S obzirom na druga naravna ženska zvanja, osim majčinstva i supružništva, može se reći kako u suvremenom društvu više nema tradicionalne podjele na ženska i muška zvanja. Tehnološki napredak rasteretio je i muškarce i žene te omogućio ženama obavljati poslove koje prije nisu mogle. Bog je predvidio zajedničku suradnju žene i muškarca na svim područjima, uz različitu podjelu uloga, tako da se ne može argumentirati kako je Božja volja da se žena samo i isključivo brine za obitelj i kućanstvo. Muškarac i žena posjeduju iste sposobnosti i moći po svojoj zajedničkoj ljudskoj naravi, samo u različitim mjerama i odnosima, što im omogućava da ih upotrijebe na različite načine. Dakle, kao što bi za muškarca bilo protunaravno i nerazumno da se ograniči samo na jedno polje djelovanja, isto vrijedi i za ženu.²²

Žena se ne svodi samo na svoj spol već je u punom smislu osoba, kao i muškarac, s različitim sposobnostima i talentima. Takav višedimenzionalni ustroj omogućava joj baviti se i onim zvanjima koja se nikako ne mogu nazvati 'ženskim zvanjima' jer su strana ustrojstvu ženskog bića. Zvanja koja bi se mogla nazvati ženskima, dakle, odgovaraju po svojoj svrsi ženskoj naravi²³. Ovdje se radi o zvanjima

društvenog djelovanja i morala. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam katoličke crkve*, Glasnik Koncila, Zagreb, 1994., br. 397. – 400.; 407.

²¹ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 11. – 12.

²² Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 30.

²³ „Gdje je potrebna tjelesna snaga, u pretežno apstraktnim razumskim djelatnostima ili samostalnom stvaralačkom radu, tu pretežno imamo muška zvanja: dakle, u teškom tjelesnom radu u industriji, zanatskom i zemljoradničkom poslu; u tzv. egzaktnim znanstvenim strukama: matematici, matematičkoj fizici, pa zato i tehničari, zatim u mehaničkoj uredskoj i upravnoj službi, na određenim područjima umjetnosti (ne na svim). Posvuda gdje su u pitanju čud, intuicija, sposobnost uživljavanja i prilagođavanja, svuda gdje se radi o cijelom čovjeku: njegovati ga, obrazovati, pomoći mu, razumjeti ga ili izraziti njegovo biće - tu je polje djelovanja za pravu žensku djelatnost; dakle u svim odgojnim i

kao što npr. liječnice i bolničarke, učiteljice i odgojiteljice, namještenice itd. Isto tako, u ovu se skupinu mogu uvrstiti i one znanstvene djelatnosti u kojima se očituje habitus pomaganja i služenja, prevođenja i izdavaštva, kao i vođenje tuđih poslova. U takvim zvanjima duševni habitus supruge i majke proširen je na veći djelokrug, a budući da je na razini međusobnih odnosa oslobođen od krvnih veza, ima karakteristike duhovnog.

Isto tako, ženi je moguće obavljati i tipična muška zvanja, ali na tipičan način. Tako žena radeći u tvornici, trgovačkom uredu, upravnoj državnoj ili gradskoj službi, u zakonodavnim tijelima, kemijskom laboratoriju ili matematičkom institutu, tj. u svakom zanimanju koje podrazumijeva odnos prema mrtvom ili apstraktno-misaonom materijalu, može svojim pristupom suosjećanja i sl. postati protuteža težnji dehumanizacije u mnogim modernim muškim zvanjima. I ovdje je koristan primjer Blažene Djevice Marije koja nezamjetljivo prati svoga Sina, ali istovremeno pazi na sve i intuitivno osjeća gdje što nedostaje ili gdje je kome i kako potrebna pomoć.²⁴

njegovateljskim zvanjima i svakom društvenom poslu, u znanostima koje za objekt imaju ljude i ljudsko djelovanje, u umjetnostima kod kojih se radi o prikazivanju čovjeka, pa i u poslovnom životu, državnoj i općinskoj upravi, ukoliko se pri tom pretežno radi o ophođenju s ljudima i brizi za njih.“ E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 33.

²⁴ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 12. – 14.

2. ŽENIN DUHOVNI POZIV I OBRAZOVANJE

2.1. Duhovno zvanje žene

Žene su oduvijek imale fundamentalnu ulogu u Crkvi, kao što svjedoči ne samo Majka Božja već i svete žene spomenute u Novom zavjetu te brojne svetice, kao i mnoge druge žene koje su do danas služile Crkvi na mnoge načine. Njihove posebne karizme vrlo su važne za izgradnju Tijela Kristova. No Crkva je uvijek ostala vjerna povijesnoj i teološkoj tradiciji prema kojoj se samo muškarci²⁵ zareduju u svećeničku službu, što ženama koje odabiru duhovno zvanje ostavlja redovništvo.²⁶

Komplementarnost ženskog duševnog habitusa s Isusovom porukom dovodi do pitanja pripada li i redovničko zvanje među ženska zvanja koja pripadaju ženi po njezinom ustroju – može li se i redovništvo nazvati 'ženskim zvanjem'. Prvotni je kriterij za redovničko zvanje biti-pozvan-od-Boga. Dakle, samo postojanje ženskih redovničkih zajednica i primjeri tolikih svetih redovnica dokazuju nam kako žena može biti pozvana od Boga na redovnički život, baš kao i muškarac. No što je sa svećeništvom, postoji li ikakav razlog da i žena ne bude svećenicom²⁷?

Edith Stein smatra da dogmatski ništa ne sprječava žene postati svećenicama, iako postoje određeni razlozi protiv. Tu je prije svega crkvena Tradicija koja otpočetak za svećenike zareduje isključivo muškarce. Potom je tu i činjenica da se druga božanska osoba utjelovila kao Sin, kao muškarac, što Stein tumači da je Bog za svoje posvećene službenike htio muškarce – prvo biće stvoreno na sliku Božju. No time se kao žena ne osjeća dokinutom budući da je žena također stvorena na sliku Božju u jednakoj mjeri

²⁵ U deklaraciji Kongregacije za nauk vjere *Inter insigniores* od 15. listopada 1976., a koja je objavljena 28. siječnja 1977., potvrđeno je isključenje žena iz svećeništva. To isključenje potom je potvrđeno u kanonu 1024. novog Zakonika kanonskoga prava iz 1983. godine. Isto se ponavlja u Apostolskom pismu *Mulieris dignitatem* iz 1988. godine, kao i u apostolskom pismu *Sacerdotalis ordinatio* 1994. godine. Usp. R. GIBELLINI, *Teologija dvadesetoga. stoljeća*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, str. 441.

²⁶ Usp. THE JOINT INTERNATIONAL COMMISSION FOR THEOLOGICAL DIALOGUE, *The Sacrament of Order in the sacramental structure of the Church with particular reference to the importance of apostolic succession for the sanctification and unity of the People of God* (1988.), u: http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/chrstuni/ch_orthodox_docs/rc_pc_chrstuni_doc_1_9880626_finland_en.html (14.XII.2015.), br. 32.

²⁷ U prvaj su Crkvi bile poznate i đakonise, no njihova se uloga nije održala u tradiciji Crkve. Služba đakonise ni u kojem slučaju nije neka potvrda ženskog svećeništva jer đakonisama nije bilo dopušteno obavljanje bilo koje svećeničke službe. Dok se na pitanje ženskog svećeničkog ređenja u Katoličkoj crkvi još uvijek odgovara niječno bez ikakvog kompromisa, u 20. stoljeću se među istočnim Crkvama zbog protestantskog utjecaja počelo raspravljati o obnavljanju upravo službe đakonise. Usp. A. MATELJAN – T.T. ŠKAREC, *Đakoniat i đakonise. Povijest i budućnost đakonata žena u Crkvi*, u: *Služba Božja* 50 (2010.) 1, str. 27. – 59.; ovdje: 47. – 49.

kao muškarac, pozvana na sjedinjenje s Bogom te biti navjestiteljicom Božje volje svijetu i suradnica na izgradnji Kraljevstva Božjeg.²⁸

Govoreći opet o redovničkom zvanju, Stein smatra kako Božji poziv upućen ženama i muškarcima ne dokida njihove spolne razlike budući da „gratia perficit, non destruit naturam“ (milost usavršava, a ne dokida narav). Iako određeni elementi redovničkog života, kao npr. zajednička molitva časoslova, nadilaze razlike među spolovima, Stein očekuje da će muškarac i žena na specifičan način ugraditi i očitovati svoju narav u svom redovničkom zvanju. Primjer ovoga su starije redovničke zajednice gdje se muški ogranak bavi vanjskim djelatnostima kao što je misionarenje, propovijedanje i sl., a ženski ogranak na sebe preuzima zagovorničku molitvu, duhovnu askezu te odgojne djelatnosti i karitativno djelovanje.²⁹

Dakle, u redovničkom zvanju žena slijedi što je već spomenuto u prethodnom poglavlju o tome kako je žena po naravi posebno pogodna za svako zvanje u kojem je potrebno podupirati čovjeka u njegovu osobnom razvoju, u duhovnom i tjelesnom rastu. Žena je sposobna suživljavati se, suosjećati i pratiti drugoga izvan vlastitog područja interesa, biti suputnicom i pomoćnicom. Te karakteristike čine ženu majkom, onom koja dovodi čovjeka do zrelosti. No ta dimenzija ženine naravi nije ograničena samo na tjelesno majčinstvo već se može živjeti i kao svojevrsno duhovno materinstvo kroz odgojno i karitativno djelovanje.³⁰

Cilj je redovničkog života bezrezervno predanje sebe i svoga života Bogu kako bi se stvorio prostor za Božji život i djelovanje u osobi. Samo Bog može tako prihvatiti čovjekovo samopredanje, a da čovjek ne izgubi svoju dušu. Isto tako, samo Bog može tako dati sebe čovjeku da potpuno ispuni njegovo biće, a da ne izgubi sebe ili uništi čovjekovo biće. Ovo je komplementarno najdublja ženska čežnja, predati se iz ljubavi i postati potpuno nečija, a opet tog drugoga sasvim posjedovati. Božanski život koji se u redovničkom životu očituje kao milosrdna i životvorna ljubav odgovara onom što Stein smatra profesionalnim etosom žene. Ovo ne znači da sve žene moraju postati redovnice,

²⁸ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 34. – 35.

²⁹ „Pracrkva poznaje mnogostruku karitativnu djelatnost žena u zajednicama, snažnu apostolsku djelatnost priznavateljica i mučenica, poznaje liturgijsko djevičanstvo, pa i posvećenu crkvenu službu ženskog đakonata s vlastitim đakonskim ređenjem, ali ni ona nije uvela svećeništvo žena. Daljnji povijesni razvoj dovodi do potiskivanja žena iz ovih službi i postupnog opadanja njihovog crkveno-pravnog položaja, kako se čini, pod uplivom starozavjetnih i rimsko-pravnih predodžbi. Najnovije vrijeme pokazuje promjenu poradi sve snažnijeg zahtjeva za ženskim snagama u crkvenom karitativnom radu i dušobrižništvu. Sa ženske strane bude se čežnje da se ovoj djelatnosti opet dadne karakter posvećene crkvene službe, a moglo bi se dogoditi da se jednog dana i ovaj zahtjev usliša.“ E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 34.

³⁰ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 10. – 11.; 21.;122.

već da pala ženska narav može biti obnovljena ako se potpuno preda Bogu. Tako svaka žena treba živjeti svoj život kao službenica Gospodnja, privatno i profesionalno.³¹

Opasnost po ispunjenje ovakvog viđenja ženskog etosa zvanja su one žene koje pokušavaju „ispuniti svoju službu kao pravi muškarac“, a da nisu pokušale ostvariti svoju žensku osobitost u profesionalnom životu. Takav stav razara njihov obiteljski život i općenito ih čini nezadovoljnima jer u profesionalnom životu niti imaju osjećaja zvanja, niti za nj prikladan etos. Ovakvom ponašanju može se suprotstaviti temeljitim odgojem i obrazovanjem djevojaka. Slično se može dogoditi i današnjim redovnicama, koje se kao i mnoge zaposlene žene nalaze u stanju napetosti između dvaju zvanja – redovničkog i profesionalnog (bolničarka, odgajateljica, učiteljica, socijalna radnica itd.). Svojevrsni dvostruki život, prekomjeran stres i opterećenje dovode do gubitka ispravnog duševnog habitusa na oba područja života.

Nasuprot ovim negativnim trendovima stoje primjeri onih žena u svim područjima života koje ipak nekako uspijevaju spojiti nespojivo. Ostvaruju ovo snagom Božje milosti napajajući se sakramentima, i to prvenstveno euharistijom koja, ispunjavajući čovjeka u njegovu samopredanju božanskim životom, ostvaruje unutarnju formu ženskog bića. Ovo sudjelovanje u božanskom životu oslobađa tako ženu težine i opterećenja zemaljskih obaveza i udjeljuje odsjaj blaženog života. Zato žena treba oblikovati svoj život oko molitve i sudjelovanja u liturgijskom životu Crkve.³²

2.2. Neke smjernice za odgoj žene

Ženska duša prikazana kroz različite tipove ženske duše u prethodnom poglavlju, koji se između ostaloga razlikuju i po razinama obrazovanja, predstavlja živu građu za odgoj i obrazovanje; to je onaj „živi obrazovni korijen koji ima sam u sebi nagonu snagu (unutrašnju formu) za razvoj u određenom pravcu, do potpunog lika, savršene tvorevine do koje ta klica treba rasti i dozreti³³“. Ljudska se duša razvija samo vježbanjem svojih moći i sposobnosti, a neke od tih moći moguće je razviti samo u doticaju s vanjskim svijetom – obitelj, obrazovni sustav i društvo. Za vježbanje i razvitak nekih od tih moći potrebno je vodstvo i uputa³⁴. Dakle, obrazovanje je proces

³¹ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 14. – 15.

³² Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 16. – 17.

³³ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 43.

³⁴ Edith Stein smatra kako se njemačko obrazovanje već godinama nalazi u jednoj općoj krizi uključujući i žensko obrazovanje. Posebno kritizira što nema promišljene sustavne reforme obrazovanja, već samo

postupnog oblikovanja 'duševne osnove' ljudskog bića u formirano biće. Ovaj proces traži tako oblikovano i pripremljeno gradivo koje aktivira i vježba sve moći duše te slobodan i voljan pristanak učenika koji treba biti aktivni sudionik vlastitog odgoja, kao i utjecaj Boga koji može iznutra i bez dokidanja slobodne volje odgojenika usmjeriti taj proces.³⁵ Što Edith Stein želi reći ovakvom definicijom obrazovanja?

Ljudsko biće je samo po sebi usmjereno k cilju razvoja u odraslu, zrelu osobu – to je unutarnja forma čovjeka. Svrha obrazovanja jest pružiti znanje kao probavljivu hranu za osobu u razvoju. Ovdje se ne radi samo o pamćenju činjenica ili kakvom sličnom procesu koji podrazumijeva pasivno usvajanje znanja. Uravnotežen obrazovni sustav također razvija i uvježbava sve tjelesne i duhovno-razumske sposobnosti, moći i organe učenika. Dakle, način obrazovanja i samo gradivo koje osoba u razvoju prima tijekom svoga školovanja treba izvana posezati te oblikovati nutrinu ljudske duše kako bi dijete ostvarilo svoj potencijal i postalo zrela, odrasla osoba.

No uvijek treba imati na umu kako je ovaj proces oblikovanja izvana ograničen jednom drugom oblikovnom moći koja dolazi iz same nutrine ljudskog bića – slobodnom voljom. Na kraju je svatko odgovoran za sebe i o njemu samom ovisi na koji će način upotrijebiti svoje sposobnosti i snage. Hoće li se dati ili odbiti obrazovati i odgojiti, usvojiti gradivo koje mu se nudi. Isto tako treba imati na umu kako nitko ne može postati, bez obzira na kvalitetu obrazovanja koje mu se nudi, nešto što nije po naravi. Čovjek koji nema smisla npr. za estetiku i odgovarajuću koordinaciju oko – ruka, nikada neće postati umjetnik.

Stein također na kraju, gotovo usputno, spominje kako uz oblikovnu moć obrazovnog sustava i slobodnu volju učenika postoji i treći čimbenik u odgoju ljudskoga bića, a to je milost³⁶. Moć milosti nije vezana ograničenjima ljudske naravi kao prethodna dva čimbenika te čak može iznutra preoblikovati čovjekovu unutrašnju

privatnih pokusa. Uzrok krize Stein vidi u poimanju obrazovanja koje se temelji na 'staroj školi' prosvjetiteljstva i kao ideal postavlja stjecanje enciklopedijskog znanja. Edith Stein se čvrsto protivi ovakvom konceptu obrazovanja koji pretpostavlja kako je učenik tabula rasa u kojega obrazovni sustav treba upisati znanje koje onda učenik posjeduje kao nekakav izvanjski posjed. Stein pak smatra kako obrazovanje treba biti proces oblikovanja ljudske osobe, odnosno one 'duševno-tjelesne podloge' s kojom se čovjek rađa, a samo znanje koje obrazovni sustav prenosi učeniku nadogradnja je na tu podlogu, ono se utjelovljuje u ljudskom biću. Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 53. – 54.

³⁵ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 43. – 44.

³⁶ „Ponajprije, ne smije nikada zaboraviti da je prvi i bitni ljudski odgajatelj Bog a ne čovjek. On daje narav kao i životne uvjete u kojima se ona razvija. On ima moć iznutra je preobraziti i svuda započeti sa svojim djelovanjem gdje zakaže ljudska moć. Ako je religiozno obrazovanje toliko uspjelo da ne pruža nikakav otpor božanskom obrazovnom radu, onda se može u pogledu daljnjega biti miran. Osim toga u božanskoj ekonomiji spasenja smije se računati s tim da nijedan pošten napor ne ostaje bez ploda, pa i ondje gdje ljudsko oko ne može vidjeti ništa do li neuspjehe.“ E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 49. – 50.

formu, odnosno učiniti ga sposobnim za nešto što prije nije bilo u njegovoj moći. Sve ovo dovodi do zaključka kako je obrazovanje zamršen i izazovan zadatak koji nije samo tako podložan samovolji neke obrazovne ideologije.³⁷

Mogućnosti obrazovne djelatnosti određene su dvostrukim čimbenicima ljudske naravi i individualnog karaktera djeteta te se moći i sposobnosti učenika razvijaju samo vježbanjem istih, onda je i žensko obrazovanje potrebno osmisliti s obzirom na žensku naravi i nutarnje moći žene. Narav je žene prije svega „usmjerena prema njezinom određenju: biti supruga i majka“. Ovu činjeničnu istinu potvrđuje i sam oblik ženskoga tijela koje je stvoreno za rađanje, njegu, zaštitu i odgoj djece. Na duševnoj razini, žena ovo svoje određenje suputništva mužu i materinstva proširuje izvan izvornog tjelesnog poimanja supruge i majke te njime obuhvaća sve ljude u svom okruženju.³⁸

Obrazovanje također treba krojiti i s obzirom na ćud koja se očituje u osjećajima, raspoloženjima, stavovima itd. Ćud predstavlja čovjekovu reakciju i interakciju sa svijetom, zato je potrebno mladu osobu tijekom njezinog obrazovanja dovesti u dodir sa svime što joj može oplemeniti ćud, odnosno sa svim onim proizvodima ljudske djelatnosti koji odražavaju ljudski osjećaj za 'lijepo' kao npr. jezici, umjetnost, povijest, književnost. Isto tako, treba podučiti ćud kako vrjednovati ono s čime dolazi u dodir, razviti moć prosudbe i smisao za vrjednotu te sposobnost razlikovanja lijepog i ružnog, kao i između dobrog i lošeg. Konačni je cilj naučiti mladu osobu da se osim prosuđivanja zna i postaviti, zauzeti stav na primjeren način. Najveća opasnost ovdje jest da, zbog pasivnosti učenika i njegove indiferentnosti prema gradivu, dođe do nekritičkog prihvaćanja stavova drugih – da mlada osoba prođe kroz obrazovni sustav bez da je naučila donijeti odgovoran vrijednosni sud.³⁹

Osim razvijanja naravi, obrazovni sustav također ima zadatak razvijanja i vježbanja tjelesno-duhovnih moći i sposobnosti, i to prije svega kroz izvanjski obrazovni rad koji pomaže nutarnje oblikovne snage. Stein se ovdje ne želi osvrutati na tjelesni aspekt ženskog obrazovanja jer vjeruje kako postoje bolji stručnjaci za fiziologiju ženskoga tijela. Tako se radije posvećuje radu na obrazovanju duše.

Stein prvo definira kakvo gradivo ljudska duša treba za svoj razvoj te kaže da „samo ono što iznutra primi, to tako prelazi u njezin vlastiti bitak te možemo govoriti o rastu i obrazovanju; ono što samo osjetila i razum preuzimaju, to ostaje vanjski

³⁷ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 54. – 55.

³⁸ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 54. – 56.

³⁹ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 46. – 47.

posjed⁴⁰. Predmete prikladne za vlastiti bitak duše Stein naziva „dobra“, a ono što ih čini prikladnima za primitak u nutrinu duše naziva „vrjednotama“.

No nije dovoljno samo odabrati prikladno gradivo nego ga također treba i na odgovarajući način oblikovati. Načelo koje ravna oblikovanjem gradiva jest razumska zakonitost. Dušu treba tako obrazovati da nauči razlikovati, uspoređivati, mjeriti i procjenjivati, tj. naučiti suditi i zaključivati kako bi osoba mogla otkrivati stupnjeviti slijed vrednota i dobara u svijetu te konstruktivno sudjelovati u izgradnji svijeta.

Sve ovo dovodi od zaključka kako i ženi, unatoč tome što ima manji afinitet prema apstraktnoj razumskoj djelatnosti od muškarca, itekako treba izvježban razum. Ženina poslušnost i podložnost muškom vodstvu u braku ne znači da žena također ne mora razumski prosuđivati i učiniti se nesamostalnom. Samim time što žena posjeduje razum podrazumijeva da ga treba koristiti. No razumsko obrazovanje ne smije držati primat nad emocionalnim obrazovanjem. Također treba voditi računa i o tome kako upotreba razuma nije samo teoretska već i praktična, prema čemu žena ima veću sklonost. Nadalje, sposobnost rješavanja konkretnih problema važna je i korisna vještina u životu. Obrazovni sustav koji uči kako rješavati probleme i donositi odluke priprema osobu za aktivno djelovanje. Dakle, uravnoteženo obrazovanje vodi računa o obje dimenzije ljudske naravi – potrebi primati znanje i mogućnosti djelovanja.

Na osnovu svega do sada rečenoga moguće je onda dati nekoliko konkretnih smjernica za obrazovanje po mjeri žene, s obzirom na njezinu narav i određenje. Prvo, nije potreban obrazovni plan koji bi donosio pregled svih područja ljudske znanstvene djelatnosti, već mlade ljude, žene i muškarce, treba odgajati i obrazovati tako da se samostalno mogu posvetiti onom području ljudske djelatnosti prema kojem osjećaju sklonost. Drugo, treba uvesti uravnoteženu količinu apstraktnih razumskih vježbi i praktičnih zadataka. Kao dodatak, Stein spominje kako je potrebno više prostora dati učenju klasičnih i novih jezika kao način razgibavanja razuma.

Najvažnije, za Edith Stein cilj je ženskog obrazovanja naučiti djevojke „upoznavati i razumijevati svijet i ljude i s njima se ophoditi“, što je moguće samo ako osoba ima ispravan odnos prema Bogu Stvoritelju. Iz ovog je razloga religiozno obrazovanje najvažniji element uravnoteženog i ljudskog obrazovnog sustava. Cilj religioznog obrazovanja treba biti odgajanje „žive vjere“⁴¹ kod mlade osobe, što znači

⁴⁰ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 57. – 58.

⁴¹ „Objektivnom redu vrednota odgovara da se nadzematjsko stavi iznad svih zemaljskih vrednota. Krčenje puta ovom stavu, odgovara ujedno budućem zvanju da ljude obrazuje za Božje kraljevstvo.

ne samo spoznati Boga već Boga ljubiti i njemu služiti. Živa vjera obuhvaća, dakle, spoznajnu moć – razum, afektivnu dimenziju bića – srce i mogućnost djelovanja – volju. Probuditi i odgajati živu vjeru znači oblikovati i razvijati sve čovjekove moći.⁴²

Razmišljajući o praktičnoj provedbi svega što je navela u prethodnom tekstu, Stein smatra kako je potrebno ustrojiti žensku odgojnu ustanovu „u kojoj će se živjeti s Bogom i ljudima, raditi za Boga i ljude“. Tako u općenitim crtama predlaže neku vrstu Montessori⁴³ odgojno-obrazovnog sustava koji bi pokrивao žensko obrazovanje u fazi ranog djetinjstva. Potom slijede opće djevojačke škole u kojima bi fokus obrazovnog plana trebao biti: religiozno obrazovanje, gospodarstvo i domaćinstvo, njega djece i odgoj mladih te političko-socijalne zadaće. Kroz sam tijek školovanja provodile bi se teoretske i praktične zadaće. S vremenom bi se, s obzirom na osobne sklonosti i talente pojedinih djevojaka, vršilo razvrstavanje u specifične usmjerene škole zvanja. Na ovaj se način odgovara na potražnju s tržišta rada, a da se pritom žene obrazuje kako svome zvanju pridati ženska obilježja koja će to zvanje humanizirati.⁴⁴

Jezgra svakog ženskog (kao i svakog ljudskog obrazovanja uopće) mora zato biti religiozno obrazovanje; religiozno obrazovanje koje zna religiozne istine približiti, na način koji zahvaća ćud i oduševljava ju za djelovanje, i koji je ujedno prikladan da uvježba sve načine praktičnog ostvarivanja vjerskog života koji oblikuje dušu za cijeli život: život i molitva s Crkvom, njegovanje liturgije, uspostavljanje osobnog odnosa prema Gospodinu, te prije svega otvaranjem smisla za sv. euharistiju i istinski euharistijski život.“ E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 48. – 49.

⁴² Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 57. – 59.

⁴³ Montessori odgojno-obrazovna metoda, nazvana po utemeljiteljici dr. Mariji Montessori, kritički se postavlja prema tradicionalnom odgojno-obrazovnom sustavu. Fokus je ove pedagoške metode samo dijete u smislu prosuđivanja potreba svakog djeteta kroz promatranje te individualni pristup djetetu na sljedećim odgojnim područjima: praktični život, senzomotorika, matematika, jezik, kozmički odgoj, odgoj u vjeri: Kateheza Dobroga Pastira. Montessori odgojne ustanove zbog svoga individualnog pristupa posebnu pozornost posvećuju djeci s poteškoćama u razvoju.

⁴⁴ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 60. – 61.

3. VRIJEDNOST ŽENE ZA ŽIVOT NARODA

Govor o vrijednosti žene za život naroda, odnosno društva u cjelini, treba započeti promatrajući kakvu vrijednost žena ima za muškarca i što žena ostvaruje u odnosu prema muškarcu. Tako Edith Stein govoreći o smislu ženinog bitka započinje sa starozavjetnim izvještajem o stvaranju (Post 1, 27; 2, 4 – 25). Za muškarca je žena suputnica i pomoćnica, ali i više od toga: odraz njega samoga u kojem može pronaći sebe. U ženi koja je stvorena radi njega, muškarac pronalazi ispunjenje smisla svoga bitka. Isto tako, Stein, gradeći na tvrdnji sv. Tome Akvinskog da je muškarac počelo i cilj žene, zaključuje kako žena, koja je proizašla iz muškarca, u sjedinjenju s njim (kroz brak) također pronalazi smisao svoga bitka, s čime dolazi mir i ispunjenje. U ovom uzajamnom odnosu muškarac i žena, dakle, pronalaze svoj smisao i onaj „osobiti način da budu slika božanskog bića“.

Za Stein nije problematično ni ponižavajuće za ženu reći kako je žena stvorena radi muškarca, odnosno radi svoga muža. Posljedica je čovjekova pada takvo shvaćanje koje ženu promatra kao neko sredstvo koje služi mužu za zadovoljenje njegove pohote i njegovih potreba. Naprotiv, žena je u svome dostojanstvu ona koja muškarcu stoji nasuprot kao njegova suradnica i suputnica, iznad svakog drugog stvorenja. Ženi je mjesto uz muškarca, ne na njegovu mjestu niti ispod njega u nekoj podređenoj ulozi koja ne odgovara njezinom ljudskom i osobnom dostojanstvu. Dakle, žena na sebi specifičan način, kao i muškarac, u uzajamnoj suradnji između spolova izgrađuje ljudsko društvo.

Nadalje, smisao ženskog bitka nije moguće potpuno razlučiti samo iz ženinog odnosa prema muškarcu. Potrebno je promotriti i njezin odnos prema potomstvu. Stein u osudi nakon istočnoga grijeha (Post 3, 16 – 18) vidi poseban odnos koji žena ima prema rađanju i odgoju djece jer se u njezinom slučaju porođajni bolovi izričito spominju kao oblik kazne za čovjekov pad, dok s muškarcem to nije slučaj. Majčinstvo kao specifičnost ženinog bitka potom se pozitivno naglašava u Post 3, 20 kada se Evu naziva majkom svih živih.

Starozavjetna tradicija posebno naglašava veliku čast koja pripada ženi kao majci na koju pada velika i odgovorna zadaća brige za tjelesni napredak potomstva i prenošenja vjere u Gospodina kroz odgoj. Stein podiže značenje tjelesnog majčinstva na duhovnu razinu pozivajući se na Post 3, 15 prema kojemu između žene (Eva – majka svih živih) i njezina roda (cio ljudski rod) te zmijske (Sotone) i roda zmijske (pali anđeli)

odsada i do vijeka postoji neprijateljstvo te da će ženin rod zmiji satirati glavu. U ovome retku iz Knjige Postanka Stein ne vidi samo najavu Kristova utjelovljenja i rođenja od Blažene Djevice Marije, koji je uistinu „satrao zmiji glavu“ pobjedom nad smrću i paklom. Naime, također iščitava i jedno utješno obećanje dano ženi da smisao njezina bitka neće ostati neispunjen zbog pada. Isto tako, ova linija razmišljanja navela je Stein promišljati kako se smisao ženskoga bitka može ispuniti i na neki drugi način osim kroz brak i majčinstvo.⁴⁵

Iako je žena duhovno i tjelesno stvorena prvenstveno biti suradnicom i pomoćnicom svoga muža te majkom njihovoj djeci, po sakramentu ženidbe ta je specifičnost integrirana i u život Crkve. Majka ima zadaću kroz odgoj probuditi vjeru u Boga kod svoje djece te ih poticati na rast u vjeri i milosti, što ju čini neizostavnim i nužnim „organom“ svrhunaravnog majčinstva Crkve. Uključena na taj način u poslanje Crkve, žena se ne ograničava samo na vlastitu djecu već je pozvana tako djelovati i šire, na cijelo društvo.⁴⁶ Tekst u ovom poglavlju smjera konkretnije prikazati na koji način Edith Stein vidi ostvarenje ženinog djelovanja i etosa ženskih zvanja u odnosu prema muškarcu te u javnosti i društvu na opće dobro.

3.1. Vastita vrijednost žene u odnosu prema muškarcu

Tijekom cijelog 20. stoljeća do danas zapadnjačko se društvo nalazi u procesu globalizacije i suočavanja s pluralizmom kultura koje po broju i naravi nadilaze sposobnost društva da ih asimilira. Stoga moderno zapadnjačko društvo pokušava stvoriti kulturu političke korektnosti u kojoj će svi biti tolerirani, nikome ništa neće biti nametnuto i nitko neće biti uvrijeđen zbog gaženja njegova prava na vlastiti kulturni identitet i prava na samoodređenje. U praksi ovakva politika razbija socijalnu koheziju društva i vodi k fragmentaciji i dezintegraciji općeprihvaćenih društvenih vrijednosti. Na kraju, jedino individualizam shvaćen kao pravo na samoodređenje ostaje jedina univerzalna društvena vrijednost. No praktično, individualizam ne poznaje kategorije društvene odgovornosti, općeg dobra i altruizma koji vežu pojedince u društvo. U postmodernističkom i globaliziranom društvu, u čijoj se srži kao pogonska snaga nalazi znanstveno-tehnički i tržišni napredak, uglavnom je na snazi jedna kršćanstvu strana

⁴⁵ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 94.-97.

⁴⁶ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 122.

antropologija koja odbacuje tradicionalne vjersko-moralne vrijednosti i mjerila te čovjeka promatra utilitaristički i etički neopredijeljeno.⁴⁷

U Crkvi stav pape Ivana XXIII. prema emancipaciji žena u društvu utječe na stavove o odnosu muškarca i žene koji će biti izneseni u dokumentima Drugog vatikanskog sabora. Ukratko izneseno, Koncil podržava antropološki model recipročnosti, tj. uzajamnosti spolova pomoću kojeg može istodobno priznavati ravnopravnost između muškarca i žene, ali i uvažavati njihove međusobne razlike, a da ih ne pokušava stereotipno definirati određivanjem specifičnih uloga i poslanja svakom spolu s obzirom na mušku ili žensku narav. Ovdje je riječ o odmaku od funkcionalnog određivanja poslanja žene i muškarca u korist određivanja poslanja s obzirom na osobu, što onemogućava generaliziranje, stereotipizaciju i stvaranje nekih općih predrasuda koje bi ugrozile ravnopravnost između muškarca i žene. Koncil se vodio načelima čitanja znakova vremena i dijaloga sa suvremenim svijetom budući da su barem u zapadnjačkim zemljama žene već u velikoj mjeri ostvarile jednakost s muškarcima.⁴⁸

Koncilski stav da javno-društveno i crkveno poslanje žene ovisi o osobi ne niječe razliku između muškarca i žene na razini identiteta, već jednostavno ne određuje sadržaj te razlike kako se razlike ne bi institucionalizirale u nekim točno određenim društvenim ulogama. Na taj način žena, kao i muškarac ostaju slobodni od tereta i ograničenja društveno nametnute uloge kako bi mogli kreativno živjeti svoju osobnost. Govor o osobi i poslanju tako dopušta različitost karaktera, upotrebu osobnih darova te različitih društvenih, kulturnih i crkvenih situacija. Drugim riječima, ostavlja se dovoljno prostora za onu proročku inicijativu koja se rađa između Boga koji šalje osobu u svijet kako bi po njoj transformirao ljudsku povijest u povijest spasenja.⁴⁹

S obzirom na ženinu vrijednost u odnosu na opće dobro i doprinos društvu, Edith Stein zauzima kontraran stav ženskom emancipacijskom pokretu koji je započeo za njezinoga života i nastavlja se do danas. Stein dijagnosticira kako se kako se iza pojma „emancipacija“ krije želja za jednakosti između žene i muškarca na polju obrazovanja, kao i u profesionalnom životu, ali samo na individualnoj osnovi. Ženski emancipacijski pokret zalagao se za izjednačavanje muškarca i žene na svim područjima, ali u korist pojedinačne žene, a ne nužno i u korist ženskog roda kao cjeline

⁴⁷ Usp. A. ČONDIĆ, *Jesu li brak i obitelj zastarjele ustanove u hrvatskom društvu*, u: Služba Božja 50 (2010.) 3, str. 249. – 272.; ovdje: 265.

⁴⁸ Usp. J. R. ANIĆ, *Otvorenost Crkve za poslanje žene*, u: BS 72 (2002.) 2-3, str. 383. – 403.; ovdje: 390. – 392.

⁴⁹ Usp. J. R. ANIĆ, *Otvorenost Crkve za poslanje žene*, str. 383. – 403.; ovdje: 401. – 402.

u društvu i na dobrobit društva.⁵⁰ Divljenja je vrijedno što Stein uopće kritički pristupa pokretu za prava žena s obzirom na to da je živjela u dobu kada je taj pokret sve više dobivao na zamahu.

Također, Stein u svojim razmišljanjima kao da gotovo trideset godina prije pojave feminističke teologije izriče neke od temeljnih tvrdnji te teologije. Ovdje se ponajviše ističe stav da se antropološko-teološki odnos muškarca i žene mora nanovo definirati. Stari antropološki model ženine podređenosti muškarcu neprihvatljiv je za predstavnice feminističke teologije. Slično, i antropološki model nadopunjavanja spolova izložen je kritici zato što barem implicitno postavlja muškarca kao normu čovječanstva kojega žena samo nadopunjuje.

Ova dva zastarjela i nepotpuna antropološka modela treba zamijeniti modelom „uzajamnosti u različitosti“ koji inzistira na tome da svako ljudsko biće bez obzira na spol posjeduje potpunu narav i osobnost koja je jednaka ostalima. Ovaj je model osmišljen s praktičnom svrhom na umu: nadvladati već spomenute tradicionalne antropološke modele koji podržavaju nejednake odnose među spolovima, ali i one radikalne feminističke koncepte apstraktne jednakosti – identičnosti spolova.⁵¹

U svojim tvrdnjama Edith Stein odražava teologiju „slike Božje“, koja čini jedan od temelja kršćanske antropologije. Sličnost se jasno vidi u govoru o različitosti i komplementarnosti spolova kao još jednom načinu očitovanja 'slike Božje' u čovjeku (usp. Post 1, 27; 5, 1 – 2). Spolnost postoji kao specifičan način ljudskog postojanja te važan i konstitutivan element identiteta ljudske osobe. Spol utječe na način kako pojedinac promatra svijet, razmišlja, osjeća, doživljava drugoga i upušta se u odnose s drugim ljudskim bićima koja su također određena svojom spolnošću⁵². Spolni identitet nije stvar izbora ili društvene konvencije, već određeni način kako 'slika Božja' postoji u pojedincu. Zato se uloge u društvu s obzirom na spol mogu mijenjati s vremenom i s obzirom na druge čimbenike, ali ne i način kako čovjek postoji kao muškarac ili žena – jedan spol ne može uzurpirati za sebe habitus drugoga spola. Isto se tako ne može promijeniti činjenica kako su muškarac i žena upućeni jedno na drugo, na međusobnu suradnju i pomoć. Ovdje se tako nužno mora spomenuti brak. Temeljni bračni stav potpune otvorenosti i nesebičnog sebedarja između muškarca i žene oblikuje jednu novu

⁵⁰ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 131. – 132.

⁵¹ Usp. R. GIBELLINI, *Teologija dvadesetog stoljeća*, str. 442. – 443.

⁵² „Spolnost obuhvaća sve vidike ljudske osobe u jedinstvu njezina tijela i duše. Ona se posebno odnosi na afektivnost, sposobnost voljenja i rađanja i, na općenitiji način, na sklonost sklapanju veza zajedništva s drugima.“ HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke crkve*, Zagreb, 1994., br. 2332.

perspektivu na 'sliku Božju' koja ne dolazi do izražaja ako se promatra čovjeka samo kao pojedinca. Ovdje nije riječ samo o biološkom porivu za razmnožavanjem već o volji Stvoritelja da ljudska bića nauče pronalaziti sreću u potpunom sebedarju.⁵³

Govoreći o teologiji „slike Božje“, ovdje valja spomenuti kako je ta teologija tijekom stoljeća donijela više tumačenja žene kao slike Božje. Teologinja Elisabeth Gossmann razlikuje dvije paralelne teološke tradicije koje su govorile o ženi kao slici Božjoj. Prevladavajuća je teološka tradicija čiji su autori teolozi – muškarci i čiji stavovi na ovu temu većinski oblikuju stav službene, prihvaćene teologije o ženi kao slici Božjoj. Nažalost, ova je tradicija uglavnom argumentirala kako je žena tek djelomična, umanjena slika Božja.

Paralelno s muškom teološkom tradicijom o ženi kao slici Božjoj nastaje i teološka tradicija čiji su autori žene (npr. Kristina de Pizans ili Marie de Jars de Gourney). Ta tradicija nije imala jednak utjecaj na oblikovanje službene, prihvaćene teologije, no ipak je s vremenom uspjela odbaciti tvrdnju kako žena nije potpuna i puna slika Božja.

Prema podjeli Elisabeth Gossmann, glavne su karakteristike teološke tradicije koja promatra ženu kao sliku Božju:

- a) žena je stvorena na sliku Božju jednako kao i muškarac;
- b) nema analogije sa stvaranjem kao u muškom viđenju žene kao slike Božje;
- c) osjećaji i ljudsko tijelo vrednuju se kao sastavni elementi „slike Božje“;
- d) vlastitosti koje se događaju u Bogu, u ljudima postoje kroz polaritet spolova;
- e) svijest analogije govora o Bogu;
- f) žena je potpuno slika Božja, jednako kao i muškarac, što je temelj za društvenu jednakost žene i muškarca.⁵⁴

3.2. Profesionalna vrijednost žene za društvo

U vrijeme Edith Stein, kao i danas u puno većoj mjeri, dugogodišnje pozitivno iskustvo srušilo je mnoge negativne predrasude o sposobnostima žena i njihovoj konkurentnosti s muškarcem. Kao što je već spomenuto u ovom radu, Stein ne dijeli zvanja i profesije na muške i ženske, već naglašava kako žene prije svega trebaju biti

⁵³ Usp. THE INTERNATIONAL THEOLOGICAL COMMISSION, *Communion and stewardship: Human Persons Created in the Image of God*, br. 32. – 33.;38.

⁵⁴ Usp. J. R. ANIĆ, *Žena- Slika Božja*, u: BS 60 (1990.) 3 – 4, str. 290. – 301.; ovdje: 293. – 295.

svjesne svoje posebnosti u odnosu na muški mentalitet i da je onaj specifičan doprinos žene društvu upravo da preoblikuje i humanizira neko, prije možda tipično muško zvanje. Ta osobitost ženske naravi sama za sebe predstavlja određenu vrijednost.⁵⁵

Stein s obzirom na profesionalni razvoj tvrdi da je muškarac sklon potpuno se posvetiti stručnom usavršavanju, što je u osnovi jednodimenzionalan razvoj, dok žena pak teži za uravnoteženim, cjelovitim razvojem kako bi u svemu bila zaokruženo ljudsko biće. Naravno, Stein ne niječe da i u muškarca postoji slična sklonost k cjelovitom razvoju svih dimenzija svoga bića, samo da je kod žene takav poriv jači zbog njezinog specifičnog životnog poziva da bude suputnica svome suprugu i majka svojoj djeci. Žena koja je supruga i majka, kako bi ispravno ispunjavala svoj poziv, mora prije svega biti u sebi uravnotežena kako bi adekvatno odgovorila na izazove svojega životnog poziva: gajiti, razvijati i čuvati autentičnu ljudskost kod svoje djece. No, kao što je već spomenuto u ovom radu, takav uravnotežen, ispravan stav ženi ne dolazi sam po sebi, već se žena mora boriti protiv naslijeđa istočnoga grijeha, tipično ženskog očitovanja oholosti, odnosno protiv želje za priznanjem, beskompromisnom veličanjem svoga supruga i djece odbacujući svaku kritiku, zadiranje u tuđu intimu itd.⁵⁶

Razmišljanja Edith Stein u ovoj stvari ponovljena su opet nekoliko generacija kasnije kod feminističkih teologinja poput Valerie Saving koja je 1960. godine objavila članak *Ljudsko stanje: feminističko gledište* u kojem je između ostaloga promotrila i uobičajene definicije grijeha kroz pojmove kao što su „oholost“ i „samopotvđivanje“. Saving je došla do zaključka kako se radi o definicijama grijeha koji proizlaze iz muške perspektive i muškog mentaliteta. Nasuprot muškom viđenju grijeha, Saving donosi definiciju koja obuhvaća i žensko iskustvo grijeha: „banalnost, sklonost rastresenosti i smušenosti, nedostatak središta organizacije i zanimanja, ovisnost o drugima za određivanje sebe samih; snošljivost na štetu izvrsnosti; nesposobnost da se poštuju granice privatnosti, sentimentalizam, ogovaranje u društvu, nepovjerenje u razum – ukratko, nerazvijenost i negiranje sebe samih⁵⁷“. Slično razmišlja i Rosemary Radford Ruether koja smatra kako feministička teologija može pomoći sagledati zlo i grijeh iz nove perspektive kroz pojmove „temeljne iskrivljenosti ljudskih odnosa⁵⁸“. Taj novi

⁵⁵ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 132.

⁵⁶ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 132. – 133.

⁵⁷ V. SAVING, *The Human Situation: A Feminine View* (1960.), u: *Womanspirit Rising*, str. 25. – 42.; R. GIBELLINI, *Teologija dvadesetog stoljeća*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., str. 442.

⁵⁸ R. RADFORD RUETHER, *Sexism and God-Talk: Toward a Feminist Theology*, Beacon Press, Boston, 1983. str. 163.; R. GIBELLINI, *Teologija dvadesetog stoljeća*, str. 442.

pogled na grijeh također povlači sa sobom i novi pogled na obraćenje: preokret od iskrivljenosti odnosa kao što je seksizam do obnove zajedništva i zajednice.⁵⁹

Nadalje, Edith Stein smatra kako se žena mora boriti protiv takvih težnji u sebi, prije svega kroz stvarni rad, bilo kod kuće ili u svome zvanju, tako da se podloži zakonitostima preuzetog zadatka što potiskuje vlastitu ćud. Tko nauči odložiti svoje htijenje i volju u korist nekog cilja izvan sebe, taj postiže određenu slobodu od sebe i postaje barem u nekoj mjeri objektivno realan. Ovo je za Stein sam po sebi dovoljno vrijedan razlog zašto bi svaka djevojka trebala težiti profesionalnom usavršavanju i primjeni te stečene stručnosti u izabranom zvanju. Za Stein nema povoljnije situacije za izokretanje ženske naravi u njezinu najgoru aktualizaciju nego kad je žena besposlena. Rad je jedini lijek protiv svih mana na koje je žena po svojoj naravi slaba. Stein se ovom tvrdnjom ne zalaže za tipično feminističko zalaganje kako žena mora preuzeti muški mentalitet ne bi li u svemu bila jednaka muškarcu, već da je određena doza muškog stava i odnosa prema radu dobar protuotrov protiv „pretjerano ženskog“.⁶⁰

Stein ide dalje od čistog profesionalnog teologiziranja pa o vlastitoj vrijednosti žene piše na više razina. Tako se ne zadržava samo na već opisanim specifičnostima ženske naravi u odnosu na njezin profesionalni potencijal i sposobnosti već govori i o ženskoj otvorenosti za Božje djelovanje u duši koje joj omogućava da bude osjetljiva na patnju drugih.⁶¹ Edith Stein proglašava ovaj aspekt ženske naravi lijekom protiv duhovne bolesti suvremenog doba, to da je kod većine ljudi „unutrašnja rastrganost, potpuni nedostatak čvrstih uvjerenja i načela, prevrtljivost i iz nezadovoljenosti takvim životom, traženje opojnih sve novijih i profinjnijih užitaka; kod onih koji hoće ozbiljni životni sadržaj mnogostruko potonuće u jednostranom profesionalnom radu⁶²“ glavna prepreka postizanju osobne cjelovitosti koja je temelj i uvjet zdravog društva. Žene u svojim izabranim zvanjima mogu biti takvi cjeloviti pojedinci preko kojih i drugi mogu pronaći svoju osobnu ravnotežu i uzemljenje.⁶³

Takva su prije svega životna zvanja supruge i majke, a potom i profesionalna zvanja učiteljice i odgajateljice koja mogu nadopuniti i popraviti možebitne nedostatke u kućnom odgoju. Zadaća učiteljice i odgajateljice je tim nezahvalnija jer je izložena negativnim kritikama, a ponekad i zlonamjernim napadima. Sve je to razlog za tim

⁵⁹ Usp. R. GIBELLINI, *Teologija dvadesetog stoljeća*, str. 442.

⁶⁰ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 134.

⁶¹ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 135.

⁶² Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 135.

⁶³ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 135. – 136.

temeljitiiju izobrazbu i stručno usavršavanje, ali i osobnu duhovnu, asketsku izgradnju. Isto tako, zvanje je učiteljice i odgajateljice otežano jer u svom poslu susreće „nevrijednu, tešku, nenasnosnu djecu“ bez prednosti ljubavi i povjerenje koje obično uživa majka, dok su upravo takva djeca najviše potrebna pažnje.⁶⁴

Višegodišnja praksa pokazala je kako i zvanje liječnice može biti na korist društva. Brzo širenje medicinskog znanja prisiljava na specijalizaciju zbog čega se izgubila evidentnost istine kako u slučaju bolesti ili kakvog drugog zdravstvenog problema nije samo jedan organ ili dio čovjekova tijela bolestan već cio čovjek te, shodno tome, čitav čovjek treba liječničku brigu. S obzirom na sve rečeno o ženinoj naravi, liječnici bi trebalo biti puno lakše nego liječniku pobrinuti se i za bolesnikove duševne potrebe, kao i za one fizičke.

Slično kao u slučaju liječnice, postoji cijeli niz socijalnih zvanja koja odgovaraju ženskoj naravi i imaju potencijal izgrađivati, spašavati i liječiti narušenu ljudskost i cjelovitost čovjeka⁶⁵. Riječ je o zanimanjima kao što su socijalne radnice, odgajateljice u vrtiću, medicinske sestre, njegovateljice u staračkim domovima i slično. S obzirom na znanost, Stein smatra kako specifičnost ženske naravi najbolje odgovara humanističkim znanostima. Prirodne, pozitivističke i jako apstraktne znanosti u pravilu traže pretežno muški mentalitet i pristup. Jedno područje ljudske djelatnosti u kojem je specifičnost ženske naravi čak nužno potrebna jesu zakonodavstvo i politika. Žena u pisanju zakona može djelovati kao kritički korektiv težnji da se zanemari ono „konkretno ljudsko“ dok se pokušavaju napisati što savršenije pravne odredbe bez obzira na realno stanje.⁶⁶

⁶⁴ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 136.

⁶⁵ „Neovisno o zvanju ili njezinoj osobitosti, žena će djelovati svojom vlasti tom vrijednošću na svakom mjestu i time sijati blagoslov. Posvuda gdje se druži s ljudima, naći će priliku da ih štiti, savjetuje i pomaže. Ako tvornička radnica ili uredska namještenica hoće paziti samo na to, kako je pri duši ljudima koji rade s njom u istom prostoru, onda će ljubaznom riječi ili sućutnim pitanjem ubrzo postići da joj se otvore izmučena srca, te će iznaći gdje žulja cipela i nastojati pomoći. Svuda postoji potreba za majčinskim suosjećanjem i pomoći i tako možemo izraziti jednom riječi materinstvo ono što smo razvijali kao vlastitu vrijednost žene. Neka to samo bude materinstvo što ne ostaje u krugu najbližih krvnih srodnika ili osobnih prijatelja, nego neka je po uzoru Majke milosrđa tu prisutno za sve koji su izmučeni i opterećeni. Materinstvo mora imati svoj korijen u sveobuhvatnoj božanskoj ljubavi.“ E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 138.

⁶⁶ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 136. – 137.

4. ZADAĆA ŽENE U CRKVI

U razmišljanjima Edith Stein o položaju žene u Crkvi ne može se baš pronaći onih kritičkih elemenata koji su danas karakteristične sastavnice feminističke ideologije ili feminističke teologije. Razlog ovomu je svakako to što je Stein djelovala i pisala u vremenu prije nastanka i očitovanja teologija genitiva⁶⁷, ali to ne znači kako nije bila zainteresirana istaknuti žensku sposobnost i ravnopravnost komparativno muškarcu i ukazati na vlastitu vrijednost žene, odnosno na ono nešto specifično žensko što samo žena može pridonijeti društvu, ali i nadopuniti tipično mušku egzistenciju. Edith Stein ne postavlja se kritički prema statusu žene u društvu i Crkvi poput feminističkih teologinja kasnijih generacija, već pokušava izložiti i argumentirati načine na koje bi žena mogla pronaći svoje mjesto i funkciju u Crkvi i ostvariti se kroz rad sukladno svojoj ženskoj naravi. Tako bi se prije moglo reći kako Stein, promišljajući o njoj suvremenim raspravama o pravima žena, stvara jednu vrstu „teologije žene⁶⁸“ prije pojave same teologije žene.

Edith Stein pisala je i djelovala u vrijeme kada ženski emancipacijski pokret organizirano traži ravnopravnost žena s muškarcima s obzirom na pravo biranja u demokratskim izborima, mogućnost zapošljavanja i izbora karijere, jednak pristup i mogućnosti u visokoškolskom obrazovanju itd. U tom je društvenom kontekstu crkvena hijerarhija zastupala stajalište očuvanja dotadašnjeg društvenog reda u kojemu je žena prije svega bila supruga i majka, temelj obitelji i kršćanskog odgoja. No kako se društvena situacija polako mijenjala i kako su žene sve više stjecale ravnopravnost s muškarcima u javno-društvenom djelovanju, Crkva je također mijenjala svoje stavove.

⁶⁷ „U poslijeratnim godinama, kao otpor apstrakcijama neoskolastičke teologije, potvrdile su se takozvane »teologije genitiva«, kao - da spomenemo najpoznatije i bolje razrađene - teologija zemaljskih stvarnosti (Thils) i teologija rada (Chenu). U teologijama genitiva, genitiv (objektivni) izražava područje, isječak stvarnosti, predmet, na koji se primjenjuje teološko razmišljanje. Teologije genitiva »djelomične« su teologije i služe da dadu pokretljivost i konkretnost teološkom izlaganju; one su na neki način neizbježne, no mogu se zloupotrijebiti, budući da se genitivi mogu nekritički množiti i što uvijek ne ograničavaju, pod metodološkim vidikom, prikladno područje istraživanja i teološkog razmišljanja.“ R. GIBELLINI, *Teologija dvadesetoga stoljeća*, str. 417.

⁶⁸ „U kontekstu toga bujnog množenja teologija genitiva, pedesetih godina pojavila se i jedna »teologija žene«. U marijanskoj 1954. godini, u kojoj se slavila stota obljetnica proglašenja dogme o Bezgrešnom Začecu (1854.), posebni broj časopisa *L'Anneau d'Or* predlagao je »nacrt teologije žene«, teme koja će se ponovno pojaviti idućih godina, primjerice u djelima *Éléments pour une théologie de la femme* (Rondet) i *Four une théologie de la féminité* (Henry). Feministička teologija odlučno je kritička prema »teologiji žene« zbog njezine jednostranosti i njezina androcentrizma. Nju su, zapravo, izradili muški teolozi (i još k tome »klerici«), koji nisu izradili odgovarajuću »teologiju muškarca« ili »teologiju muškosti«; a, uostalom, snagom samoga svojeg podrijetla nekritički je rabila prikazivanja i misaone obrasce koji potječu iz prevladavajuće patrijarhalne kulture.“ R. GIBELLINI, *Teologija dvadesetoga stoljeća*, str. 417. – 418.

Tako Pio XII. položaj žene i njezinog javnog poslanja određuje na osnovu teorije komplementarnog polariteta s elementima podložnosti: žena i muškarac razlikuju se po naravi te u društvu i Crkvi preuzimaju one obveze i dužnosti prikladne njihovim naravima. Na taj se način međusobno nadopunjuju, ali s tim da je žena određena u odnosu prema muškarcu – nadopunjava ga i pomaže mu. Muškarcu po naravi pripada djelovanje u javnom društvenom životu, a ženi briga za obitelji. Ako žena želi javno djelovati u društvu, to djelovanje treba biti na socijalnom području koje odgovara ženskoj naravi odgajateljice i njegovateljice. Isto tako, svako javno djelovanje žene treba biti podređeno njezinoj primarnoj funkciji – majčinstvu.⁶⁹

Edith Stein nastojala je pisati o naravi i poslanju žene unutar okvira koje je postavilo crkveno učiteljstvo njezinoga vremena slijedeći nauk koji je učiteljstvo iznosilo. Njezina teološka razmišljanja nisu feminizam kakav poznajemo u posljednjih pedeset godina, već teologija od strane žene koja tematizira „žensko pitanje“ bez one borbenosti za oslobođenje žene karakteristične za feminizam i feminističku teologiju.⁷⁰

4.1. Žena – supruga i majka po uzoru na Mariju

Edith Stein položaj žene u Crkvi promatra iz perspektive pripadnosti mističnom Tijelu Kristovom – Crkvi, koja je Kristova zaručnica. Stein odabire koncept Pavlova Tijela Kristova (usp. 1Kor 12, 27) kako bi kroz alegoriju različitih udova, koji u skladu sa svojim sposobnostima i naravi rade na dobro cjeline, opisala ženin položaj u Crkvi kao organski i jednako vrijedan muškarčevu u ostvarivanju bitka Crkve na svoj način.⁷¹

Krštenjem se čovjek rađa za Krista po Crkvi, što Crkvu kao Kristovu zaručnicu čini majkom svih otkupljenih, gdje je jasno vidljiva poveznica sa ženinom sposobnošću za tjelesno majčinstvo. Budući da milosni život pretpostavlja naravni, žena je tako prvo pozvana biti tjelesna majka novim članovima Crkve koja im postaje duhovnom majkom. Kako bi se činjenica i proces ženinog tjelesnog majčinstva povezao s duhovnim majčinstvom i integrirao u životni proces Crkve, potrebno je da se rađanje potomstva događa u sakramentalnom braku. Nadalje, osim samog rađanja žena kroz odgoj djece treba uzgajati i poticati njihov duhovno-milosni život, čime na još jednoj razini sudjeluje u svrhunaravnom majčinstvu Crkve. U ovome žena nije nužno

⁶⁹ Usp. J. R. ANIĆ, *Otvorenost Crkve za poslanje žene*, str. 383. – 403.; ovdje: 387. – 390.

⁷⁰ Usp. R. GIBELLINI, *Teologija dvadesetog stoljeća*, str. 420 – 421.

⁷¹ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 121. – 122.

ograničena samo na svoju biološku djecu, što je važna pretpostavka za viziju Edith Stein: žena kao voditeljica mladeži u Crkvi.

Ta ženina odgajateljska uloga u vlastitoj obitelji i Crkvi komplementarna je s njezinom ulogom supruge u kršćanskom braku. Ovdje se Edith Stein još jednom poziva na sv. Pavla i njegovu Poslanicu Efežanima u kojoj je odnos muškarca i žene u braku uspoređen s odnosom glave i tijela, što je pak simbol odnosa Krista i Crkve (usp. Ef 5, 22 – 24). Ta usporedba dodatno podvlači status žene kao simbol Crkve. Uz Pavla, Stein također razrađuje supružnički odnos muškarca i žene te značenje toga odnosa unutar šireg crkvenog konteksta kroz starozavjetni, drugi izvještaj o stvaranju naglašavajući kako je Bog stvorio ženu uz bok muškarcu, njemu sličnu, na pomoć kako bi u novozavjetnom sakramentu ženidbe postali jedno tijelo (usp. Post 2, 21 – 25) i uzajamno si pomagali u duhovno-milosnom životu. Spominjući se prvog ljudskog para, Stein u Evi, koju je Bog stvorio od Adamova rebra koje je uzeo iz njegova boka, vidi pralik Crkve koja je proizašla iz boka novog Adama – Isusa Krista.⁷²

Polazna je točka biblijskog nauka o ženidbi izvještaj Knjige Postanka o nastanku prve žene u kojemu je opisan najdublji odnos muža i žene i smisao njihova zajedničkog života. Ovo je izraženo u Adamovim riječima: „*Gle, evo kosti od mojih kostiju, mesa od mesa mojega! Ženom neka se zove, jer je od čovjeka uzeta*“ (Post 2, 23 – 2, 44). Osim igre riječima na hebrejskom – 'iš' heb. čovjek, muškarac nasuprot 'iššah' heb. čovječica, žena – koja simbolizira istovremenu sličnost i različitost muškarca i žene, ovaj tekst implicitno donosi i odgovor na pitanje zašto je ženidba zajednica cijelog života između muškarca i žene koja superpozicionira svaki dotadašnji drugi međuljudski odnos: „*Stoga će čovjek ostaviti oca i majku da prione uz svoju ženu, i bit će njih dvoje jedno tijelo*“ (Post 2, 24). Zbog snage i egzistencijalne važnosti ove dimenzije ljudskog postojanja, u Starom zavjetu ženidba dobiva i teološko značenje kao simbol spasonosnog događaja Saveza između Boga i Izabranog naroda.⁷³

Ženidba predstavlja dvije stvarnosti: ovozemaljsku stvarnost zajednice između muškarca i žene te dublju sakramentalnu stvarnost zajedništva između Krista i Crkve. Aspekti bračnog odnosa između muškarca i žene predstavljaju aspekte odnosa između Krista i Crkve, tj. svakog kršćanina. Za razliku od ovozemaljskog braka, ova dublja spasonosna stvarnost ne prestaje ni smrću, već se nastavlja i u nebeskoj Crkvi, pod uvjetom da se njeguje stav vjernosti. Sakrament ženidbe treba odražavati

⁷² Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 122.

⁷³ Usp. N. BULAT, *Sakramentalnost kršćanske ženidbe*, u: CUS 17 (1982.) 4, str. 312. – 326.; ovdje: 313.

prasakramentalnu zajednicu Krista i Crkve. Supružnici trebaju biti ukorijenjeni u zajedništvo Krista i Crkve. Na taj način kršćanska ženidba treba služiti kao objava odnosa ljubavi koji konstituira tu zajednicu Krista i Crkve cijelom svijetu. Temeljni Kristov stav je pro-egzistencija, biti za drugoga, za Crkvu. Pavao iz ove perspektive promatra kršćansku ženidbu kada u Ef 5, 25 piše: „*Muževi, ljubite svoje žene kao što je Krist ljubio Crkvu i predao se za nju.*“⁷⁴ Ova Kristova pro-egzistencija koja se nastavlja u životima kršćana pa tako na poseban, sakramentalan način i u kršćanskoj ženidbi odražava unutartrajstveni Božji život. Zato se bračna ljubav, kao odraz trajstvene ljubavi, ne ograničava samo na supružnike nego se širi, umnožava i prelijeva na djecu koja će biti rođena iz toga braka.⁷⁵

Edith Stein smatra kako je odgovarajući vjerski odgoj i obrazovanje u adolescentskoj dobi ključan za ispravno shvaćanje kršćanskog braka i poziva na majčinstvo ili spoznaje da je djevojka pozvana na duhovno zvanje. Ispravan pristup mladim djevojkama olakšava konačno sazrijevanje i urastanje u ulogu supruge i majke koja će potom biti sposobna biti odgajateljica buduće generacije. Također joj je stalo naglasiti kako majčinstvo nije samo naravno, već i nadnaravno, prije svega zbog onih koji zbog izbora duhovnog zvanja ili spletom životnih okolnosti nikada neće sklopiti ženidbu i biti tjelesno majke.⁷⁶

Ženin kršćanski poziv i ulogu u Crkvi Edith Stein vidi kao nastavak Marijinog božanskog zaručništva i bogomaterinstva. Djevojka Marija je tako za svaku ženu uzor i vodilja u ispunjavanju ženskog poslanja. Ako žena želi postići ispunjenje na jednom od mnogo puteva koji su joj ponuđeni, najpotpunije će postići svoj cilj vodeći se Marijinim primjerom i suobličavajući se Blaženoj Djevici Mariji koja je kršćanski ideal žene.⁷⁷

Upravo zato Stein zagovara prakticiranje i jačanje marijanske pobožnosti ne bi li štovanje Blažene Djevice Marije pomoglo, posebno mladim djevojkama, protiv svih opasnosti s kojima se u životu susreću. Potpunije razumijevanje Marijine uloge u povijesti spasenja može pomoći djevojkama da više vrednuju vlastitu čistoću i povezanost s Bogom, odnosno način življenja svoga života u zajedništvu s Bogom kao svojevrzne zaručnice Kristove po uzoru na Blaženu Djevicu Mariju.⁷⁸

⁷⁴ Usp. F. PŠENIČNJAK, *Sakrament ženidbe – poziv na okristovljenje bračno i obiteljskog života*, u: OŽ 37 (1982.) 6, str. 551. – 559.; ovdje: 554. – 555.

⁷⁵ Usp. F. PŠENIČNJAK, *Sakrament ženidbe – poziv na okristovljenje bračno i obiteljskog života*, str. 551. – 559.; ovdje: 556.

⁷⁶ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 127. – 128.

⁷⁷ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 123.

⁷⁸ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 127. – 128.

4.2. Žena – vjeroučiteljica i odgajateljica u vjeri

U postmodernističkom i globaliziranom društvu vrijedi kršćanstvu strana antropologija koja odbacuje tradicionalne vjersko-moralne vrijednosti i mjerila te čovjeka promatra utilitaristički i etički neutralno.⁷⁹ Sam takav stav erodira kršćansko shvaćanje braka i upravo zato Crkva ne smije popustiti u obrani kršćanskog poimanja braka. Tu su i verificirane analize statistika koje pokazuju da religijska formacija i praksa utječu na razinu prihvaćanja promjena moralno prihvatljivih oblika ponašanja. Uvjereni vjernici koji redovito ili učestalo prakticiraju svoju vjeru u puno manjoj mjeri prihvaćaju npr. upotrebu kontracepcijskih sredstava, seksualne odnose prije braka, rastavu i život u izvanbračnoj zajednici itd. Dopuštanje takvih oblika ponašanja o braku i seksualnosti povećava se kako se smanjuje učestalost vjerske prakse kod pojedinaca. No to je po sebi razumljivo. Zato se treba koncentrirati ne samo na brigu oko već prakticirajućih vjernika već na one koji se smatraju vjernicima, ali ne prihvaćaju sve što njihova vjera uči o braku i seksualnosti. Takvi su po svojim stavovima i mišljenjima bliži nereligioznima negoli uvjerenim vjernicima.⁸⁰

Ovoj kriznoj skupini vjernika koji se kolebaju u svojem pristajanju uz crkveni nauk potrebno je na razumljiv način iznijeti upravo nauk Drugog vatikanskog koncila o braku i obitelji. U tim katehezama i poukama pokazati razumijevanje trenutačne situacije u kojoj mnogi društveno-politički i ekonomski čimbenici danas utječu na urušavanje naravnog shvaćanja braka i obitelji koji podržava Crkva. Potom razložiti kako se brakovi danas uglavnom raspadaju s dezintegracijom odnosa između supružnika jer danas je više nego ikada brak promatra kao odnos, kao relacija. Osloviti problematiku što se u trenutačnom društvenom okruženju više ne vidi jasno da se radi o odnosu utemeljenom u ontološkom poretku, u naravi. Time ni novozavjetni pogled na brak, koji integrira ontološki red stvaranja i otajstvo vjere između muškarca i žene, više nije samoevidentan.⁸¹

Nužno je uvijek iznova ohrabrivati zaručnike i supružnike ukazujući im kako u pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* (47 – 52) Drugi vatikanski koncil donosi nauk Crkve o braku i obitelji s obzirom na suvremene prilike (GS 47). Konstitucija integrira u

⁷⁹ Usp. A. ČONDIĆ, *Jesu li brak i obitelj zastarjele ustanove u hrvatskom društvu*, str. 249. – 272.; ovdje: 265.

⁸⁰ Usp. D. MARINOVIĆ JEROLIMOV – B. ANČIĆ, *Religioznost i stavovi prema seksualnosti i braku odrasle populacije u Hrvatskoj*, u: Društvena istraživanja 23 (2014.) 1, str. 111. – 132.; ovdje: 122.

⁸¹ Usp. M. VALKOVIĆ, *Društveni utjecaji na brak i obitelj*, u: BS 69 (1999.) 2 – 3, str. 295. – 311.; ovdje: 309.

tradicionalno pravno poimanje ženidbe moderni koncept braka kao prvenstveno relacije definirajući ga personalistički kao „intimnu zajednicu bračnog života i bračne ljubavi“ (GS 48). Koncept ženidbene privole proširen je kako bi obuhvatio ne samo tjelesno sjedinjenje već uzajamno prihvaćanje i darivanje cijele osobe, dušom i tijelom (GS 49). Brak ne postoji samo poradi rađanja djece (GS 50 – 51) već se ostvaruje i kao institucija međusobne ljubavi supružnika.⁸²

Komunicirajući s vjernicima treba se oslanjati na daljnje razrade koncilskog nauka kao što su *Propozicije o katoličkom nauku o sakramentu ženidbe (1977.)* i *Šesnaest kristoloških teza* koje podržavaju integraciju personalističkog i tradicionalnog aspekta ženidbe ostvarenog u konstituciji *Gaudium et spes*⁸³. Ženidba ne služi tome da se život i osoba pojedinca žrtvuju u ime ostvarenja općeg dobra jer je ljudska osoba temelj, subjekt i svrha svake vrste društvene ustanove koja služi ostvarenju općeg dobra. U tom smislu, brak i obitelj kao zajednica ljudskih osoba čini temelj općeg dobra, tj. što je dobro za brak i obitelj, to je dobro i za cijelo društvo.⁸⁴

Na kraju, treba posvijestiti zaručnicima da su oni sami službenici sakramenta ženidbe, ne snagom neke vlasti koji im daje Crkva, već po tome što su živi udovi Kristova tijela u kojem daju svoju nenadomjestivu privolu. Dakle, sakrament ženidbe u svojoj se potpunosti događa u Crkvi i pripada Crkvi. Dužnost je crkvene zajednice osigurati da privola zaručnika u samom činu ženidbe bude slobodna i zrela. Crkva je također znak i jamac dara Duha Svetoga koji zaručnici primaju. Dakle, zaručnici su službenici sakramenta ženidbe u Crkvi i po Crkvi, na taj način nitko ne stoji između njih, a opet jačaju svoju bračnu zajednicu otajstveno u nju uključujući i Boga.⁸⁵

Upravo tu od presudne važnosti može biti, kako to Stein ističe, ženina uloga u Crkvi kao nositeljice vjerskog obrazovanja djece i mladih, posebno ženske mladeži. Budući da sve više djece dolazi u školu bez ikakvog vjerskog odgoja i obrazovanja, što umanjuje njihove mogućnosti da se na svim razinama svoga bića povežu s Bogom i žive

⁸² Usp. A. ČONDIĆ, *Brak i obitelj prema Gaudium et spes*, u: SB 54 (2014.) 3/4, str. 278. – 292.; ovdje: 282. – 283.

⁸³ Teologija sakramenta ženidbe nakon Drugoga vatikanskog sabora obzirom na suvremenu problematiku braka sažeto je i pregledno predstavljena kroz napore Međunarodne teološke komisije u njezinom dokumentu *Propozicije o katoličkom nauku o sakramentu ženidbe (1977.)* gdje je izložen nauk Crkve o sakramentalnosti ženidbe kako bi se potvrdio koncilski nauk usprkos kritikama i protivljenjima. Uz *Propozicije* treba spomenuti i *Šesnaest kristoloških teza*, koje je sastavio Gustave Martelet, a Komisija ih je odobrila 'in forma generica'. Usp. A. MATELJAN, *Sakramentalnost kršćanske ženidbe*, u: CUS 4 3(2008.) 4, str. 550. – 573.; ovdje: 552. – 553.

⁸⁴ Usp. A. MATELJAN, *Sakramentalnost kršćanske ženidbe*, str. 550. – 573.; ovdje: 556. – 557.

⁸⁵ Usp. A. MATELJAN, *Sakramentalnost kršćanske ženidbe*, str. 550. – 573.; ovdje: 570.

svoju vjeru, (vjero)učiteljica bi trebala u školi djelovati kako svojevrsna surogat majka koja bi djecu vodila do spoznaje božanske istine.⁸⁶

Trend koji je Edith Stein primijetila i na koji je upozoravala u svoje vrijeme danas je nepobitna stvarnost. Učenici u pravilu dolaze u školu s malo ili bez ikakvog vjerskog odgoja i obrazovanja, a sve češće i bez moralnog odgoja jer su roditelji jednostavno prezaposleni da se posvete svojoj djeci u dovoljnoj mjeri. Tako škola nema samo obrazovnu već i odgojno-obrazovnu funkciju koja je danas važnija nego ikad. Cilj školskog odgojno-obrazovnog sustava mora biti razvoj i rast u humanosti svakog pojedinog učenika. Hoće li škola uspjeti ostvariti ovu svoju svrhu ovisi o ambijentu, načinu rada i kvalitetnoj pripremi za nastavu. Svaki školski predmet mora djelovati interdisciplinarno i u skladu sa svim ostalim školskim predmetima na izgradnji ljudske osobe učenika. Ovo se načelo odnosi i na vjeronauk⁸⁷, čija je specifična svrha sve dimenzije ljudske osobe dovesti u ispravan odnos s Bogom kao izvorom čovjekova života i njegove humanosti.⁸⁸

Kao što je Edith Stein prije toliko godina ispravno ustvrdila: vjeroučitelj(ica) je onaj ključni čimbenik o kojemu ovisi hoće li vjeronauk u školi ostvariti svoju svrhu. Vjeroučitelj(ica) ne treba biti samo stručnjak na svome polju i u prenošenju nastavnog sadržaja već također i odgajatelj, svjedok i vjernik. Na vjeroučiteljima i vjeroučiteljicama je da u nastavi vjeronauka razvijaju one temeljne osjećaje ljubavi i prihvaćenosti, vlastite vrijednosti i sposobnosti koji su nužni preduvjeti za izgradnju zdrave slike o samome sebi kod svakoga čovjeka.⁸⁹

Ovdje se uvid Edith Stein čini prigodnim kada tvrdi da je odgojna uloga žene u vjerskoj formaciji djece i mladih posebno važna za žensku djecu i mladež jer većina nema afiniteta za apstraktno racionaliziranje, već teže spoznati neku stvarnost kako umom tako i srcem. Zbog toga vjerovati ženama dolazi prirodnije i zato lakše prijanjaju

⁸⁶ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 124. – 125.

⁸⁷ „Plan i program katoličkoga vjeronauka u osnovnoj školi iz 1998. godine označuje kao glavnu svrhu katoličkog vjeronauka u osnovnim školama »sustavno i što cjelovitije, dijaloški i ekumenski vrlo otvoreno, upoznavanje (ne samo na informativno-spoznajnoj nego i na doživljajnoj i djelatnoj razini) katoličke vjere u svim njezinim bitnim dimenzijama«. Program katoličkoga vjeronauka u osnovnoj školi iz 2003. godine pod svrhom konfesionalnoga školskog vjeronauka smatra »jedinstveni, što obuhvatniji i idealno ocrtani horizont vjerskoga odgoja i obrazovanja djece i mladeži u sustavu javnih škola, kojim se naznačuje njihov {to skladniji i cjelovitiji općeljudski i kršćanski odgoj s naglaskom na punini zrelosti kršćanskoga života«. ŠIMUNOVIĆ, *Školski vjeronauk u službi humanizacije odgojno-obrazovnog sustava*, u: *Kateheza* 26 (2004.) 1, str. 5. – 19.; ovdje: 9.

⁸⁸ Usp. J. ŠIMUNOVIĆ, *Školski vjeronauk u službi humanizacije odgojno-obrazovnog sustava*, str. 5. – 19.; ovdje: 6.; 14. – 15.

⁸⁹ Usp. J. ŠIMUNOVIĆ, *Školski vjeronauk u službi humanizacije odgojno-obrazovnog sustava*, str. 5. – 19.; ovdje: 10. – 11.

uz vjeru, ali istovremeno klasični vjeronauk, kako su ga provodili svećenici u vrijeme prije Drugog vatikanskog koncila, s učenjem katekizamskih formula napamet otežava ženskoj djeci usvajanje kršćanskih otajstava, prije svega zbog nedostatka provođenja vjere u životnoj praksi. Stein tako zaključuje kako bi vjeroučiteljica zbog svoje ženske naravi, koja joj dopušta da prožima cio svoj život vjerom i tako sama postaje autentični svjedok, lakše prenosila vjeru učenicima, posebno djevojčicama. Naravno, ovo ne isključuje i pozitivan utjecaj svećenika na vjerski odgoj i obrazovanje djece.⁹⁰

Edith Stein vjeruje kako se ovaj ženski utjecaj na djecu i mladež ne bi trebao ograničavati samo na vjeronauk već i proširiti na cijelu školu općenito, pa i izvan škole. Stein tako zamišlja „zbor voditeljica mladeži“ koje ne bi nužno morale biti stručne vjeroučiteljice i predlaže program religioznog i psihološkog doškoloavanja nezaposlenih učiteljica koje bi onda bile kompetentne raditi s djecom i mladima svih dobi. S obzirom na ovakav vid vjerskog odgoja i obrazovanja, Edith Stein posebno naglašava potrebu odgoja djece od najranije dobi, odnosno već od vrtića.⁹¹

Ovom prijedlogu danas odgovara zvanje odgajateljice u vjeri za djecu predškolske dobi. Prema Prijedlogu Nacionalnoga katehetskog ureda Hrvatske biskupske konferencije, Katehetski institut Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu od akademske godine 2000. – 2001. nudi dopunski katehetski i religijsko-pedagoški studij koji osposobljava za provođenje vjerskog odgoja u predškolskim institucijama u zvanju „odgojitelj u vjeri djece predškolske dobi“.

Program Katehetskog instituta obuhvaća predavanja, seminare, metodičke vježbe te hospitacije u dječjim vrtićima i održavanje oglednih aktivnosti vjerskog odgoja. Filozofsko-teološki element programa traje 60 nastavnih sati, a katehetski i religijsko-pedagoški element traje 50 nastavnih sati tijekom jedne akademske godine. Nakon uspješno položenih ispita koji uključuju teoretski i praktični dio, polaznik dobiva sveučilišnu ispravu koja jamči njegovu stručnu osposobljenost za rad s djecom predškolske dobi.⁹²

Bilo da se radi o vjeroučitelju ili vjeroučiteljici u osnovnoj ili srednjoj školi ili odgajateljici u vjeri koja radi u dječjem vrtiću, „učitelj vjere“ je onaj koji se nalazi u fokusu uspješnog vjerskog odgojno-obrazovnog procesa i kompleksne mreže suodnosa

⁹⁰ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 125. – 126.

⁹¹ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 126.

⁹² Usp. WEB-STRANICA KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU, *Doškoloavanje odgojiteljica za vjerski odgoj djece predškolske dobi* (15.VII.2013.), URL: http://www.kbf.unizg.hr/novosti/_doskolovanje_odgojiteljica_za_vjerski_odgoj_djece_predskolske_dobi.html (11.XII.2015.)

između različitih odgojnih subjekata koji uključuju Crkvu, društvo i školu. Vjeroučitelj je tako odgovoran: „a) društvu u kojemu vjeroučitelj živi i radi; b) mjesnoj Crkvi, čiji je on poslanik; c) župnim zajednicama u kojima se vjeroučitelj ostvaruje kao čovjek vjere i prema kojima usmjerava svoje učenike; d) obiteljskim zajednicama iz kojih dolaze djeca i mladi, a koje nerijetko, iz vlastite nemoći, prebacuju vlastitu odgovornost na institucije; e) prema svomu krsnom pečatu i pozivu da se izvršava volja Božja.⁹³“ Naravno, to ne znači kako vjeroučitelj mora svima polagati račune bez povratne suodgovornosti i uključenosti svih navedenih strana. Išta manje od toga narušava cjelovitost odgoja u vjeri.⁹⁴

Uz vjerski odgoj i obrazovanje djece predškolske dobi i u školi, Stein naglašava i prijeku potrebu za vodstvo djevojaka u pubertetu koje se nalaze suočene s ubrzanim tjelesnim i psihološkim odrastanjem s kojima se često ne znaju nositi. Ova bi 'voditeljica mladeži' trebala izgraditi odnos povjerenja sa svojim štičenicama te biti u mogućnosti govoriti im o biološkim i psihološkim promjenama kroz koje prolaze u svjetlu vjere, kao i odgovarati na pitanja koje bi djevojke mogle postaviti bez zadiranja u njihovu osobnu intimu. Voditeljica mladeži bi također trebala biti i na raspolaganju za osobne razgovore u kojima bi mogla pomoći s mogućim poteškoćama ili barem uputiti kome se obratiti ako je problem van njezine stručnosti ili moći.⁹⁵

⁹³ K. KOVAČEVIĆ, *Prenošenje vjere iz perspektive vjeroučitelja*, u: RTČ 19 (2011.) 1, str. 85. – 98.; ovdje: 96.

⁹⁴ Usp. K. KOVAČEVIĆ, *Prenošenje vjere iz perspektive vjeroučitelja*, str. 85. – 98.; ovdje: 95. – 96.

⁹⁵ Usp. E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, str. 126. – 127.

ZAKLJUČAK

Edith Stein ne promatra ženu kao neku suprotnost muškarcu niti zamišlja da bi žena bila superiorna muškarcu na ikoji način. Ona jednostavno priznaje kako su muškarac i žena jednako sposobni obavljati mnoge poslove koji su se u prošlosti smatrali isključivo muškim zanimanjima, pretežno zahvaljujući tehnološkom napretku koji je poništio muškarčevu prednost u pogledu fizičke snage. Iako su oba spola sposobna biti produktivni i učinkoviti na istim poljima djelatnosti, Stein naglašava kako je uvijek potrebno imati na umu da će im pristup i način rada biti različiti s obzirom na posebnosti njihovih različitih naravi.

Stein posebno naglašava kako je žena prvenstveno sklona obuhvaćati stvarnost oko sebe holistički, umom i srcem, čitavim svojim bićem. Žena će također, budući da joj po naravi pripada biti majkom djeci i suputnicom mužu, uvijek svakom zadatku i zvanju pristupati humanizirajuće, odnosno održavati će ono „konkretno ljudsko“ ili „živo osobno“ na umu i u međuljudskim odnosima. Žena tako ima sposobnost pozitivno utjecati na muškarca koji se može izgubiti u svome radu. Edith Stein ovakvim razmišljanjem o ženinom doprinosu društvu, izvan obitelji, daje temelj za antropologiju koja promatra oba spola ravnopravnima i u međusobnom odnosu uzajamnosti i nadopunjavanja, bez uspostavljanja dominacije jednoga spola nad drugim.

Stein ne prestaje naglašavati važnost obrazovanja kao onog nužnog formativnog utjecaja na žensku dušu. Uz odgoj i obrazovanje, za Stein je ključan i rad, bilo kod kuće ili u izabranome zvanju. Obrazovanje i rad suzbijaju učinak istočnoga grijeha, odnosno negativni aspekti ženske duše ne postaju dominantni u ženinom ponašanju i odnošenju prema drugim ljudskim bićima. Žena treba naučiti kako odložiti svoje htijenje i volju u korist nekog cilja izvan sebe, čime ostvaruje neku mjeru slobode od sebe, kao i objektivnosti. Besposlenost vodi u izokretanje onih specifičnih odlika ženske naravi. Takvo izokretanje često se očituje kao taština i pretjerana želja za hvalom, neumjerena radoznalost o drugima koja vodi u ogovaranje i klevetu, sklonost k gospodarenju drugih i kočenju njihovog osobnog razvoja te nekritičko veličanje svoga supruga i djece.

Iako Edith Stein preporuča način borbe protiv takvih težnji u karakteru žene, itekako je svjesna opasnosti da žena u svome profesionalnom nastojanju može preuzeti muški mentalitet, čime unosi napetost između svoga obiteljskog i profesionalnog života. Za Stein, žena bi trebala pristupati svome zvanju na specifično ženski način koji bi svojim humanizirajućim djelovanjem bio protuteža muškarčevom jednoulju u istom

poslu. Dakle, ne oponašati muškarca, već obavljati svoj posao na ženski način. Samo ispravno obrazovanje djevojaka, prilagođeno ženskoj naravi, može osigurati takav pristup profesionalnom životu.

Svojim promišljanjima o ženskom etosu zvanja Stein je dodirnula one aktualne teme svoga vremena koje je u javno mijenje unio ženski emancipacijski pokret zalažući se za izjednačavanje žena s muškarcima na svim područjima javnog i profesionalnog djelovanja. Edith Stein je kritički nastrojena prema tim emancipacijskim naporima prosuđujući da se previše zalažu za korist pojedinačne žene, ali ne nužno i za dobro cijeloga ženskog roda u društvu i na dobrobit društva. No u vlastitim razmišljanjima sama se Stein ne postavlja kritički prema praksama društva i Crkve, koja će za vrijeme njezinog života početi promišljati svoje stavove o položaju žene u društvu.

U razmišljanjima Edith Stein o ženi može se vidjeti tematiziranje „ženskog pitanja“ bez one borbenosti za oslobođenje žene karakteristične za kasniju feminističku teologiju. Isto tako, Stein se vjerno drži nauka crkvenog učiteljstva onoga vremena promatrajući ženu prije svega kao suprugu i majku, čije je javno-društveno i profesionalno djelovanje određeno upravo tim primarnim karakteristikama ženske naravi. Stein je pisala o ženi prije pojave suvremene feminističke teologije pa tako i ne možemo očekivati da se dotiče trendova koje možemo danas vidjeti kada se govori o pravima žena, jednakosti među spolovima, pitanju roda itd. No to ne znači da njezina razmišljanja ženskoj naravi i specifičnosti ženskog identiteta nisu aktualna i relevantna.

Edith Stein ne ponavlja slijepo kako bi žena svoje javno djelovanje ili rad u izabranom zvanju trebala podrediti funkciji tjelesnoga majčinstva, već prenijeti svoje majčinsko djelovanje u koje god polje rada ili vrstu djelovanja da je upletena. Stein potkrepljuje svoj zaključak nabrajajući mnoga profesionalna područja i zanimanja gdje je potreban ženin humanizirajući utjecaj poradi duševnog, tjelesnog i duhovnog zdravlja ne samo pojedinca već i društva. U tome se nalazi njezin konstruktivan doprinos promišljanjima o položaju žene u društvu i Crkvi.

S obzirom na ženinu ulogu u Crkvi, Edith Stein ne upušta se u teološke rasprave o ženinom pravu na primanje sakramenta svetog reda, već se koncentrira na ono što žena već sada i odmah može postići radom na vjerskom odgoju i obrazovanju. Mnoga njezina razmišljanja danas su očigledna i čine temelj djelovanja sustava predškolskog i školskog vjeronauka. Čak se može reći da na nekim stavkama koje Stein predlaže, kao što je sustavno i promišljeno vodstvo mladih djevojaka do tjelesne i emocionalne zrelosti, crkveni katehetsko-vjeronaučni sustav tek treba poraditi.

LITERATURA

- J. R. ANIĆ, *Otvorenost Crkve za poslanje žene*, u: BS 72 (2002.) 2 –3, str. 383. – 403.
- J. R. ANIĆ, *Žena- Slika Božja*, u: BS 60 (1990.) 3 – 4, str. 290. – 301.
- N. BULAT, *Sakramentalnost kršćanske ženidbe*, u: CUS 17 (1982.) 4, str. 312. – 326.
- A. ČONDIĆ, *Jesu li brak i obitelj zastarjele ustanove u hrvatskom društvu*, u: Služba Božja 50 (2010.) 3 ,str. 249. – 272.
- DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu (7.XII.1965.)*, u: Dokumenti, KS, Zagreb, 1986.
- R. GIBELLINI, *Teologija dvadesetoga stoljeća*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999.
- HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke crkve*, Zagreb, 1994.
- K. KOVAČEVIĆ, *Prenošenje vjere iz perspektive vjeroučitelja*, u: RTČ 19 (2011.) 1, str. 85. – 98.
- A. MATELJAN – T.T. ŠKAREC, *Đakonat i đakonise. Povijest i budućnost đakonata žena u Crkvi*, u: Služba Božja 50 (2010.) 1, str. 27 – 59. Ž. Bezić, *Može li žena biti svećenik?*, u: CUS 11 (1976.) 2, str. 114. – 122.
- A. MATELJAN, *Sakramentalnost kršćanske ženidbe*, u: CUS 43(2008.)4, str. 550. – 573.
- D. MARINOVIĆ JEROLIMOV – B. ANČIĆ, *Religioznost i stavovi prema seksualnosti i braku odrasle populacije u Hrvatskoj*, u: Društvena istraživanja 23 (2014.) 1, str. 111. – 132.
- F. PŠENIČNJAK, *Sakrament ženidbe – poziv na okristovljenje bračno i obiteljskog života*, u: OŽ 37 (1982.) 6, str. 551. – 559.
- A. SEKULIĆ, *Mudroslovna i duhovna promišljanja Edith Stein*, u: Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine 34 (2008) 1-2 (67-68), str. 277. – 301.
- E. STEIN, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, Kršćanska sadašnjost i Hrvatski karmelićani i karmelićanke, Zagreb, 1990.
- J. ŠIMUNOVIĆ, *Školski vjeronauk u službi humanizacije odgojno-obrazovnog sustava*, u: Kateheza 26 (2004.) 1, str. 5. – 19.
- A. TAMARUT, *Odnos vjere i razuma u svjetlu čovjekove stvorenosti na sliku Božju*, u: BS 84 (2014) 2, str. 245. – 261.
- THE INTERNATIONAL THEOLOGICAL COMMISSION, *Communion and stewardship: Human Persons Created in the Image of God*, (23.VII.2004.) u:

http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_2004_0723_communion-stewardship_en.html (9.IX.2015.)

THE JOINT INTERNATIONAL COMMISSION FOR THEOLOGICAL DIALOGUE, *The Sacrament of Order in the sacramental structure of the Church with particular reference to the importance of apostolic succession for the sanctification and unity of the People of God* (1988.), u: http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/chrstuni/ch_orthodox_docs/rc_pc_chrstuni_doc_19880626_finland_en.html (14.XII.2015.)

M. VALKOVIĆ, *Društveni utjecaji na brak i obitelj*, u: BS 69 (1999.) 2 – 3, str. 295. – 311.

WEB-STRANICA KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU, *Doškovanje odgojiteljica za vjerski odgoj djece predškolske dobi* (15.VII.2013.), URL: http://www.kbf.unizg.hr/novosti/_doskolovanje_odgojiteljica_za_vjerski_odgoj_djece_predskolske_dobi.html (11.XII.2015.)

SADRŽAJ

<i>Sažetak</i>	1
<i>Summary</i>	2
UVOD.....	3
1. ŽENA U RAZMIŠLJANJIMA EDITH STEIN.....	4
1.1 SPECIFIČNOSTI ŽENSKÉ DUŠE.....	5
1.2. ETOS ŽENSKIH ZVANJA.....	8
2. ŽENIN DUHOVNI POZIV I OBRAZOVANJE.....	13
2.1. DUHOVNO ZVANJE ŽENE.....	13
2.2. NEKE SMJERNICE ZA ODGOJ ŽENE.....	15
3. VRIJEDNOST ŽENE ZA ŽIVOT NARODA.....	20
3.1. VLASTITA VRIJEDNOST ŽENE U ODNOSU PREMA MUŠKARCU.....	21
3.2. PROFESIONALNA VRIJEDNOST ŽENE ZA DRUŠTVO.....	24
4. ZADAĆA ŽENE U CRKVI.....	28
4.1. ŽENA – SUPRUGA I MAJKA PO UZORU NA MARIJU.....	29
4.2. ŽENA – VJEROUČITELJICA I ODGAJATELJICA U VJERI.....	32
ZAKLJUČAK.....	37
LITERATURA.....	39